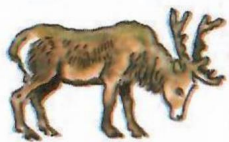

81,693,93-920
Б 903
С 22166

Х А Р Ф Л Ы К Ь

Аа Аа

Бб Бб

Вв Вв

Гг Гг

Жж Жж

Зз Зз

Ии Ии

Йй Йй

М

Нн Нн

Оо Оо

Т

Фф Фф

Хх Хх

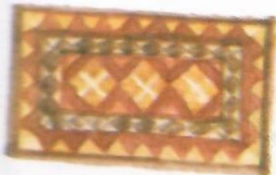
Цц Цц

Гъ гъ Гь гь

Дд Дг Дг

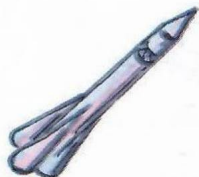
Ее Ее Ее

Кк Кк

Къкъ Кь кь

Лл Лл

Пп Пп

Рр Рр

Сс Сс

Цц Цц

Чч Чч

Шш Шш

Ээ Ээ

Юю Юю

Яя Яя

4р

БУДАЙЛАНЫ А. Ж.,
БИТТИРЛАНЫ Т. Ш.

✓

ХАРФЛЫКЪ

Къабарты-Малкъар Республиканы
Билим берген эм илму министерствосу
къабыл этгенди

Ючюнчю чыкъгъаны

НАЛЬЧИК · «ЭЛЬБРУС» · 2004

ГОСУДАРСТВЕННАЯ
(НАЦИОНАЛЬНАЯ) БИБЛИОТЕКА
Кабардино-Балкарской Республики
г. Нальчик, ул. Ногмова, 42

81.632.93-920

Б 903

Багъалы шуёхум!

Бюгюн сен билим жолуна атланаса.
Окъургъа, жазаргъа юйренириксе. Къа-
далып окъу. Ата журтунга, халкъынга ке-
ртичи бол. Атанга, ананга, кесингден тама-
тагъа, кичиге да намыс бер. Китабынгы
ариу тут.

Ахшы жолгъа!

Б 4306020200-025 2004
М 125 (03)-2004

ISBN 5-7680-1971-5

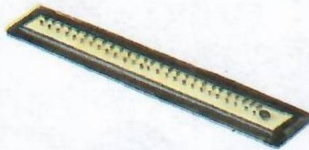
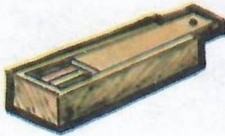
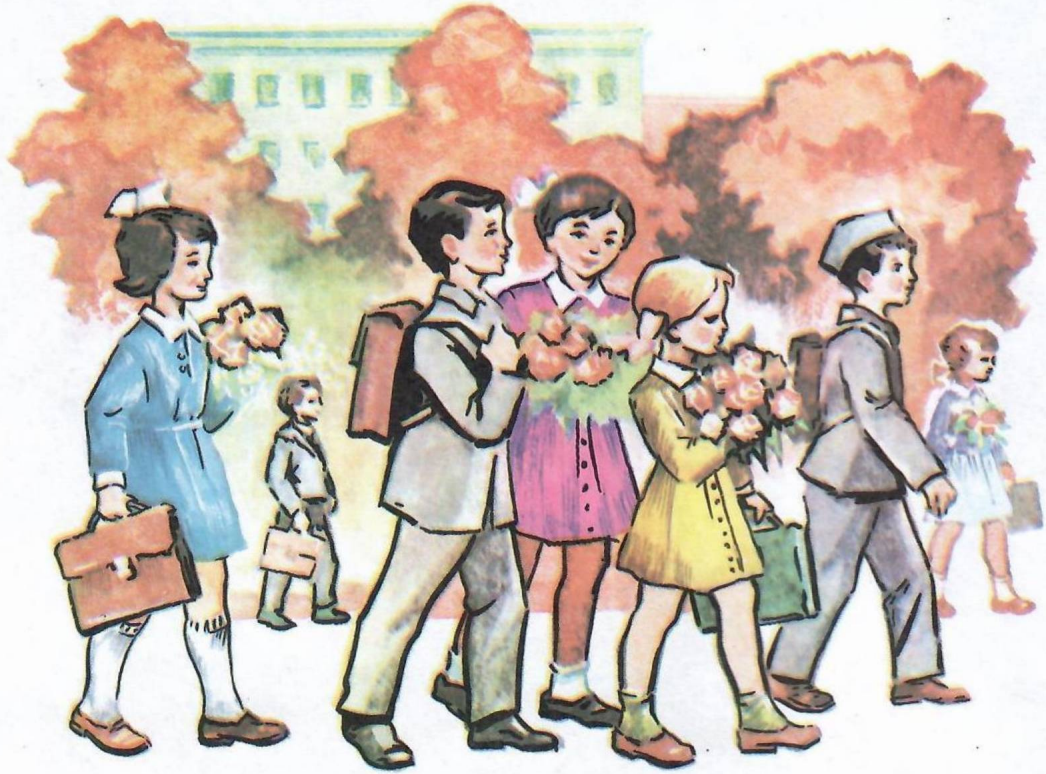
© «Эльбрус» китап басма, 1995

© Будайланы А. Ж., Биттирланы Т. Ш., 2004

Иги сёз – жомакъды, жырды,
Сёзю барны – кючю барды!

Кязим.

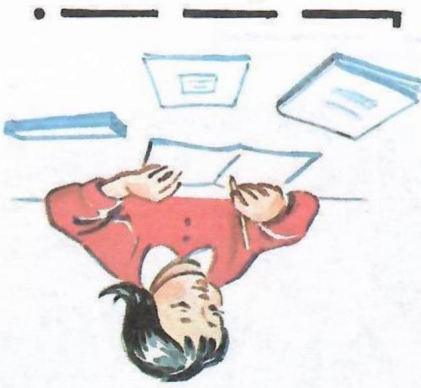

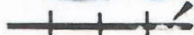
_____ :
_____ :

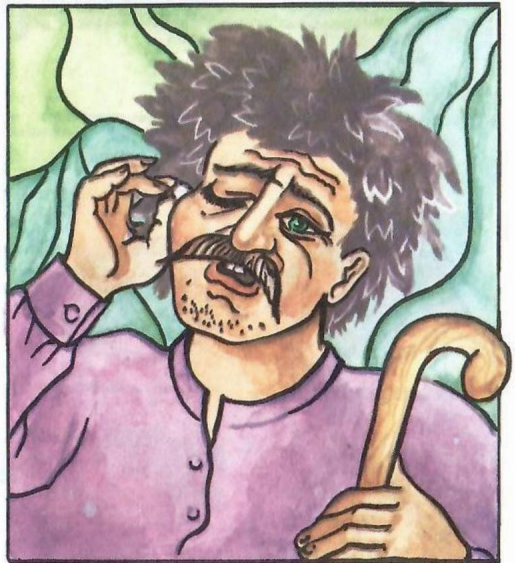
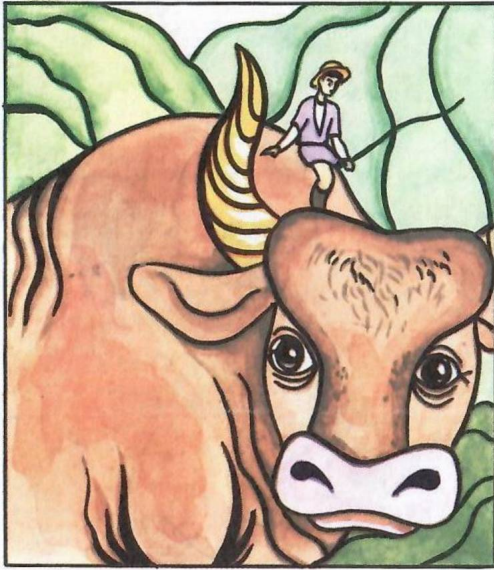

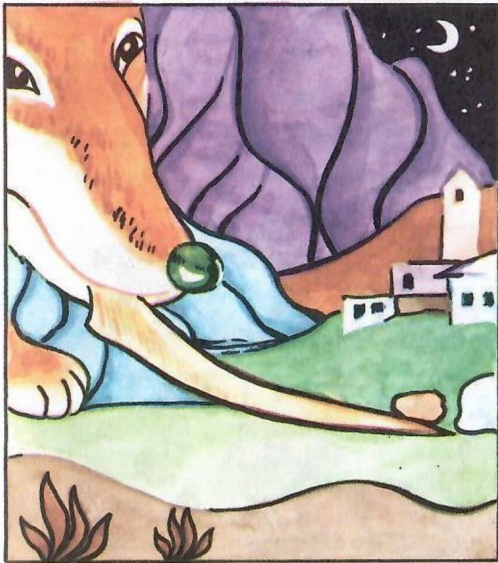
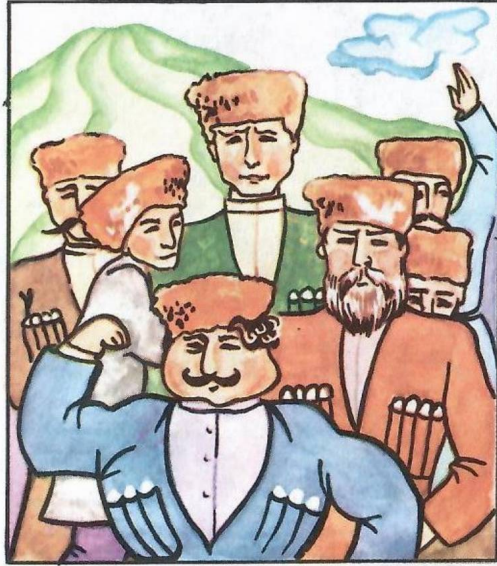
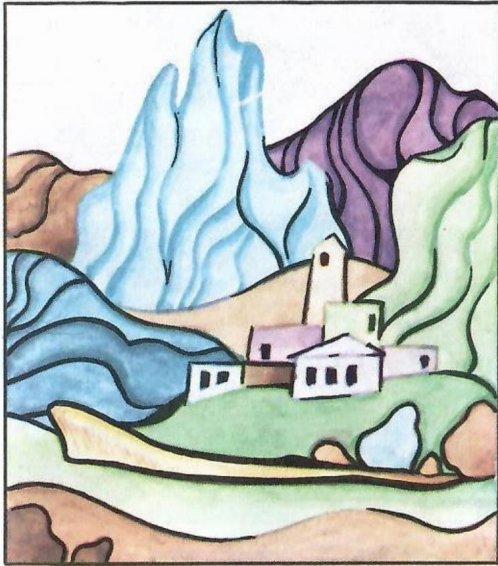

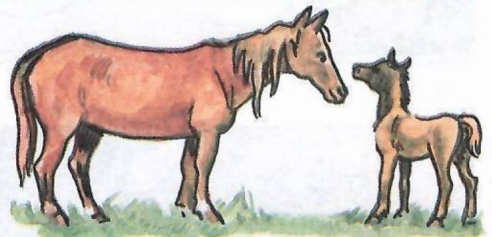

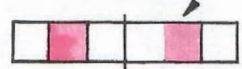
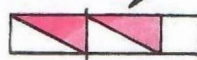
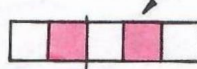
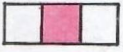

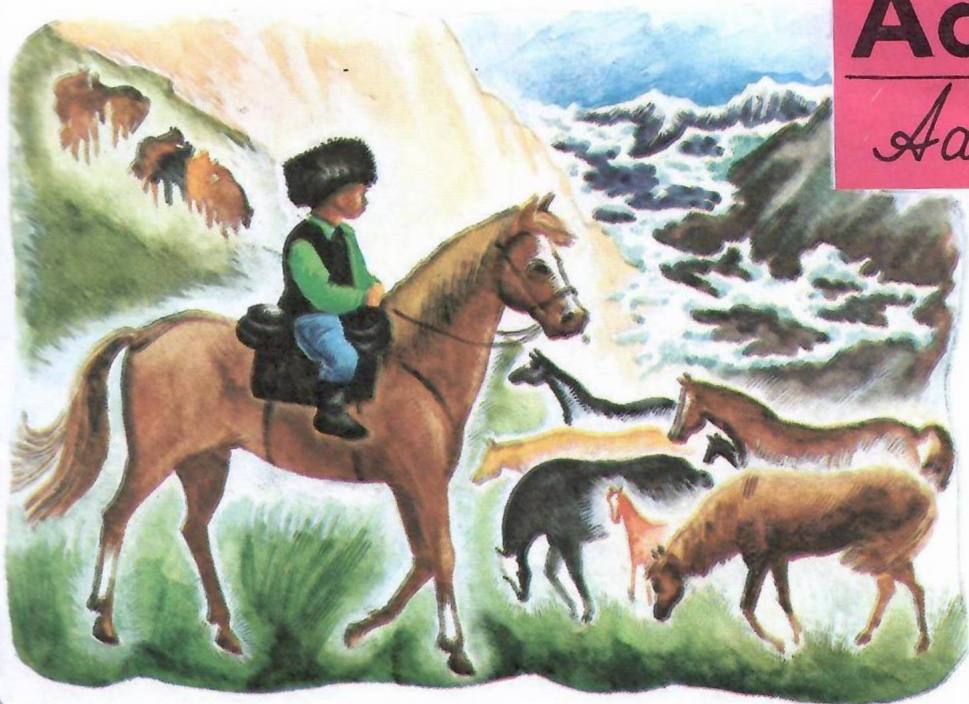

Аа

Аа

С. 20166

2 Заказ № 75

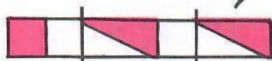

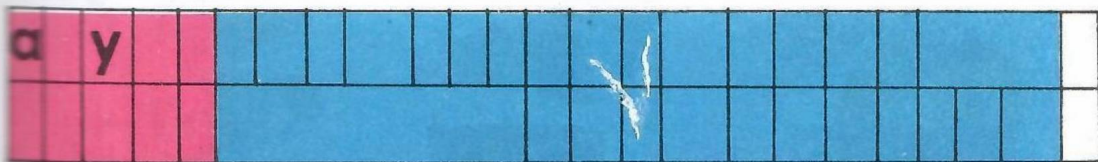
17 ГОСУДАРСТВЕННАЯ
(НАЦИОНАЛЬНАЯ) БИБЛИОТЕКА
Кабардино-Балкарской Республики
г. Нальчик, ул. Ногмова, 42

Yy
Yy

Ay! Ay!

Ш ш
Ш ш

а | ш

у | ша

(Шамшия)

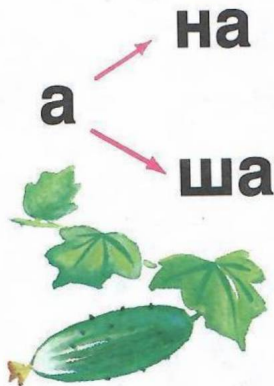
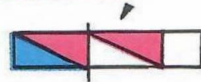

Нн
Нн

А
У
ША
АШ
НА
НУ
УН

аш а|на ун
а|ша на|ша На|ну

Ана, аш аша.
Нану, наша аша.

Лл

Лл

АЛ

ЛА

НАЛ

ЛАН

АЛА

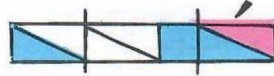
Ал! Ал!

а|л а|ла А|ла|н а|ла|ша
 у|н а|на на|ша|ла у|л|лу

Алан, нал ал. А|ла|ша ат тут.

а → ла
 а → на
 а → ша

на → л
 на → ша

Тт
Тт

ТА
АТ
ТУ
УТ

та|ш
 а|т
 а|ла|ша

та|л
 а|та
 та|на|ла

ту|та
 та|на
 та|ла

Ата, тана ал. Нану ат
 туту. Алан та|ш|ла
 а|та.

тал

ат

та → та
 та → на

атла

Ы

Ыы

ЫН
НЫ
ЫТ
ТЫ
ЫЛ
ЛЫ
ЫШ
ШЫ

ы | н | на а | т | лы ты | лы
та | т | лы а | т | ны а | л | ты

Атаны алты аты.

Алан, унну ты | шы | на ал!

ты → ЛЫ
→ ШЫ
→ ЛЫ
ат → НЫ

МА
АМ
МЫ
ЫМ
МУ
УМ

ма|л
а|ма|л

а|л|ма
мы|лы

а|м|ма
А|ма|ш

Ма у|л|лу, та|т|лы а|л|ма|ла.
Амаш, алма аша. Мылы алмаланы
алма!

ал → ма
→ ты

ма | л | ла
а | л | ма | ла

ма | л | ла ны
а | л | ма | ла | ны

Ата мал тута. Аны алты аты. Алан,
атны тут.

* Ма ол, ма ол
Кётюрюр он
Арба жүгюн.
Неди ол?

(Машна.)

* Былай белгиленген текстлени устаз
кеси окъуйду.

а	у	ы	л	м	н										
										т	ш				

Рр
Рр

РА

АР

РУ

УР

РЫ

ЫР

У|ру

ту|р

а|ра

Ра|м|ла

та|р

та|ры

ту|р|ма

Му|ра|т

Мурат атла алыр. Рамла тары атар.

Марат, ма алмала ал!

Алан, атны тут.

тартма́
та́ртма

а|ры у|р ту|р|ма ма|р|ал
 а|лы|р ту|р та|р|т|ма на|р|т|ла

Марат ра|ма|ны тутар.

Ата

алыр.

турма́
 тۇрма

Оо

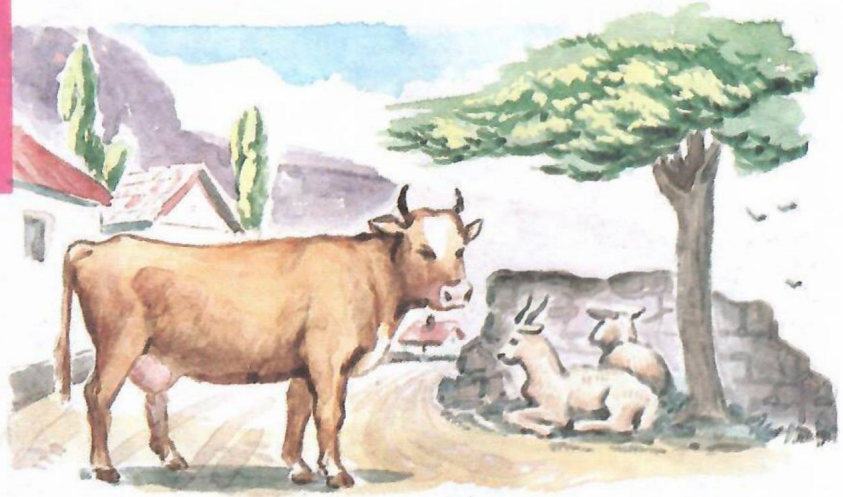
Оо

ОН

ОЛ

ОТ

ОР

о | т
о | р

то | р
то | н

о | ту | н
о | ру | н

о | р | та
о | ра | м

Омарны тор аты. Отарны ала
тону. Омар, отунла ал!

Ота

р

Ома

10

Дд
Dd

ДУ
ДО
ДЫ
ДА

ду|ру а|да|м а|л|ды Да|да|ш
ды|ры|н а|та|м а|л|ты а|н|да

Дадаш А|л|ма|лы Та|ла|да
турады. Марат да андады. Ала тала-
да ды|ры|н|да|ды|ла.

дыр → ын ал ты там
 ды а дам

ту|р|ду а|ры|ды та|ш|ла|да

Омар ды|ры|н|да турду.
Тамата Да|да|ш|да|н дарман алды.

* О, дуркью, дуркью,
Дуркью ичинде семиз ёгюз.
Тура турду да тас болду.
Бу урлады, бу биширди,
Бу барды да, иесине айтды,
Бу ашады да, тойду.
Тюйюгюз аны, тюйюгюз!

а	о	у	ы	л	м	н	р				д				
												т	ш		

Xx

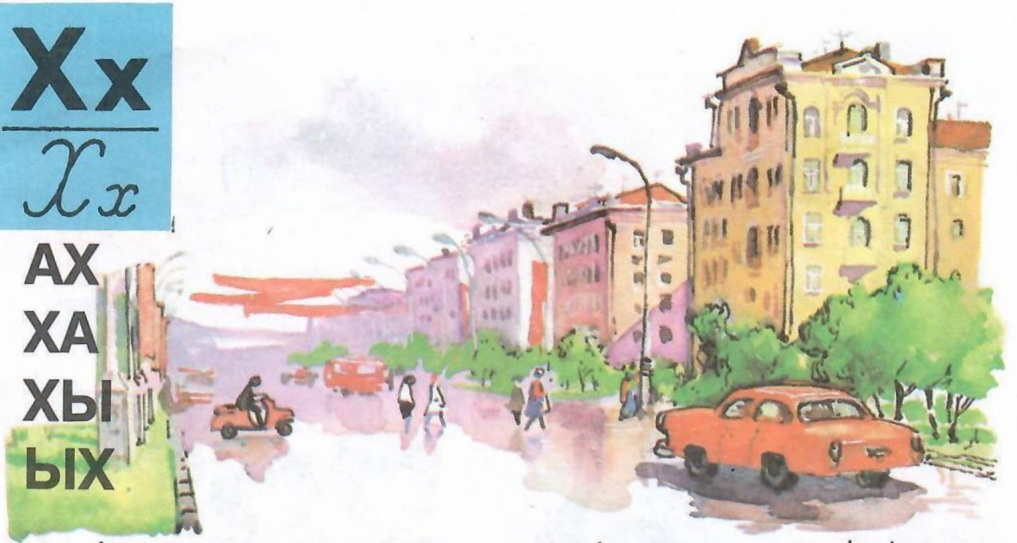
x x

АХ

ХА

ХЫ

ЫХ

ха|т

ха|лы

ша|ха|р ху|на

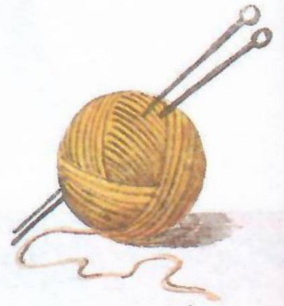
а|х|шы

та|х|та

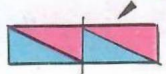
ха|ла|т шы|р|хы

Шахар.

Ма уллу шахар. Шахарда уллу орамла. Шахарда Харун шырхы алды. Шамда халы алды.

Нух тахтада урунады.

ХО
ХУ
ОХ
УХ

а | т | ха
о | т | ха

та | х | та
то | х | та

ху | р | ма
ха | ма | м

- Махмут, отха отун ат.
- Охо.
- Харун, атха аш ашат.
- Ахшы.

Харун хурмала алды.

3*

Шарх-шархлá.

Ии

Ии

ИТ
ТИ
ИН
ДИ

и | т
и | ш

ти | ри
хы | ли

ти | ш
ты | ш

И | на | л
А | ли | м

Иналны ити.

Иналны итини аты Таларды.
Талар Алимни то | ну | н | да | н тарт-
ды. Талар хыныды.

ти → ри
 → ши

ит → ни
 → ин

ИШ
ШИ
ИЛ
ЛИ

и|ш и|ши ти|л Ма|х|ти
и|т и|ш|ни ма|ши|на Ха|ми|т

Хамит.

Хамит шахтада урунады. Ол иш марданы толтурады. Хамит Ха|ли|ма|т| ха машина алды.

5 2 3 1 4

турма мурат

Йй

й

АЙ
ОЙ

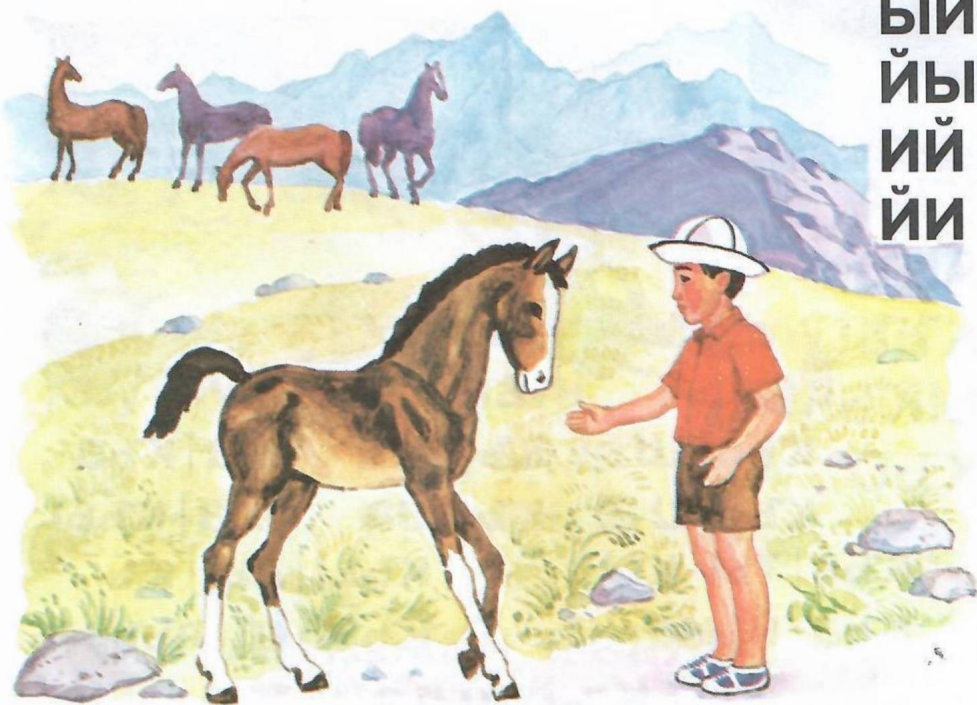
то|й то|й|да Ма|ма|й ма|й|да|н
а|й ша|й Ша|ма|й ма|й|му|л

Той.

Майданда той. Мамай да, Ма-
хай да, Айшат да ол тойдадыла.
А|ла|ны тойда махтадыла.

ЫЙ
ЙЫ
ИЙ
ЙИ

та|й
ты|й

ай|ра|н
о|ра|й|да

ой|на|й|ды
та|ра|й|ды

Домалайны тайы.

Ата таудан тай ийди. Ол До|ма|ла|й|ны тайыды. Аны аты Айды. Домалайны тайы талада отлайды.

Къкъ

Къкъ къкъ

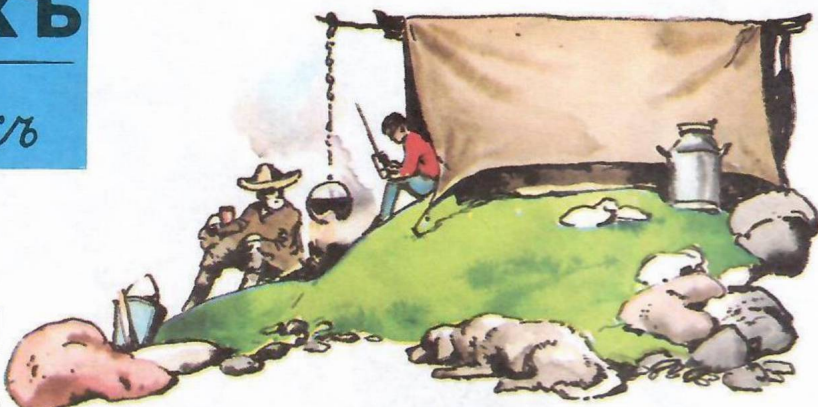
КЪА

АКЪ

КЪЫ

ЫКЪ

КЪО

къы|ш

къа|ма

ма|къа

къу|ш

къа|ла

ша|къы

къа|ты|къ

къы|лы|къ

къа|й|ма|къ

къы|ш|лы|къ

Къошда.

Къа|на|ма|т|ны къошу Къала
Къолдады. Къурман Къанаматны
у|ла|ны|ды. Ол къошдан айран,
къаймакъ ташыйды.

къа → ма
→ ла
→ ра
→ ты

КЪО
ОКЪ
КЪУ
УКЪ

къу|ш

къу|ла|къ

ту|лу|къ

къу|ру

къо|ла|н

у|р|лу|къ

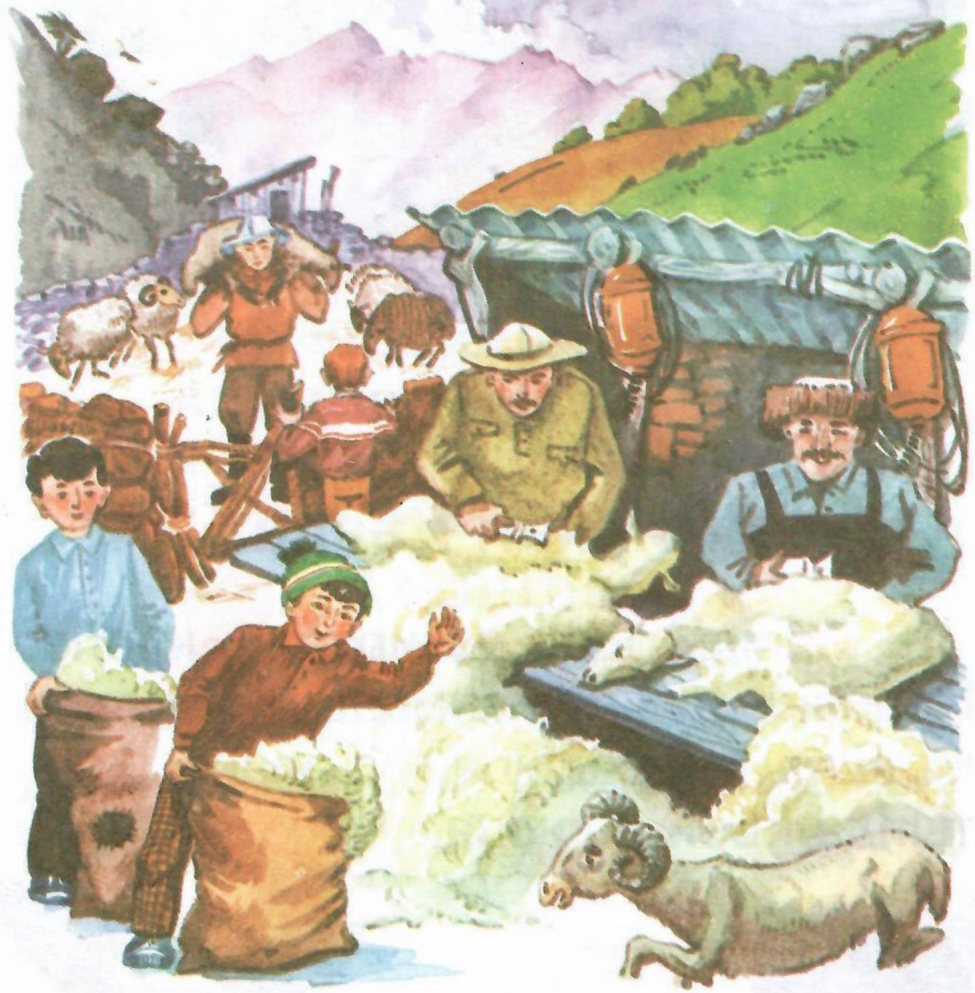
къа|ш|ха

къа|ми|ш

Амирхан къала.

Малкъарда Амирхан къала.
Къаланы душман алмады. Къалагъа
къушла къонадыла. Къаланы къа-
тында къой къошла.

а	о	у	ы	л	м	н	р	й				д				
			и								к	ъ	т	ш	х	

Уу
 —
 уу

АУ
 УУ
 ИУ

а|у да|у а|ри|у да|у|у|р
 у|у та|у та|у|у|ш ту|у|а|р

Дых тау.

Малкър таула ариудула. Дых тау ала-мат тауду. Анда кьой кьошла тура-дыла. Ауушда ул-лу даур. Ол Къая Ана-сы-ды.

дауур таууш

АУ
УА
ОУ

та|у|у|къ кь|у|у|ш ха|уа
о|но|у о|то|у ба|у

Тауукъ къош.

Тауукъ хайырлы къа|на|т|лы-
ды. Хауа тауукъ къошда таматады.
Тауукъла тары ашайдыла. Радим-
хан тары ташыйды.

1 3 2 4

атлы

3 4 2 1

дуру

Ээ

Ээ

ЭЛ

ЭН

ЭТ

ЭШ

Э|л Э|л|т Э|н|ди Э|л|да|р
Э|н Э|ни|ш Э|н|т|та Э|р|ту|у

Ташлы-Тала.

Ташлы-Тала тау элди. Эртуу анда турады. Эл малла аны кьолундадыла. Хар малны – эни. Элдар кьошда аш этди.

Ее

Ее

ЛЕ
МЕ
НЕ

иш | ле
э | ле

те | ре | н
э | ме | н

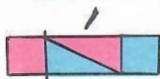
ти | р | ме | н
э | ри | н | ме

Эл тирмен.

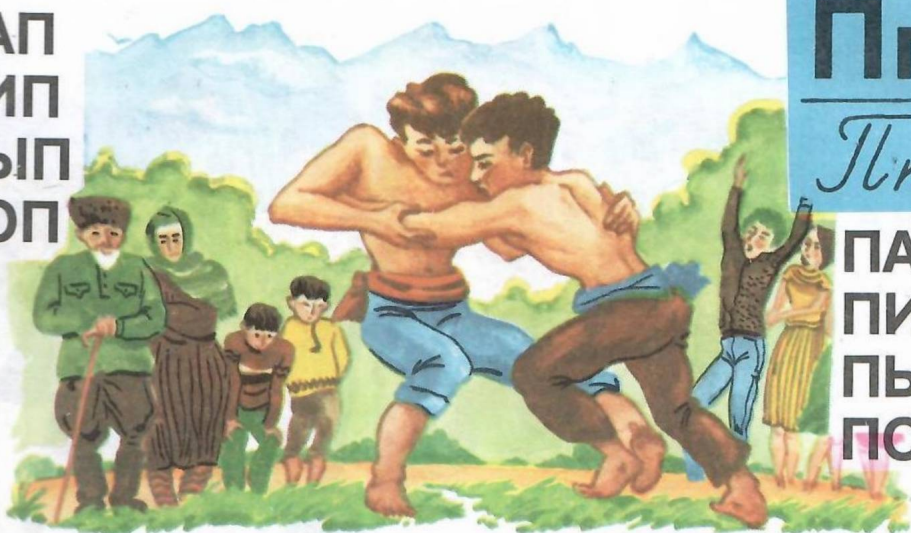
Эл кыйырында – тирмен.
Тирменни аллында –
улла эмен.

Тирменде эллиле ун
тартадыла. Адемей тирменде
кьюут та | р | т - ды | р | ды.

а	о	у	ы	л	м	н	р	й	у			д			
э			и	е								к	ъ	т	ш
															х

Ап
Ип
Ып
Оп

Пп

Пп

ПА
ПИ
ПЫ
ПО

пи | л
то | п

а | пе | ри | м
пе | ли | у | ан

па | ри | й
къы | п | па

Пахат.

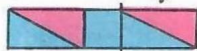
Пахат пе|ли|у|ан|ды. Элде эришиуледе Пахат Алимни тутушуп хорлады. Пахатха "аперим" дедиле. Къарт аппа къууанды.

* Къарасанг – шинжи топчукъ

Къатылсанг – шинжи

тончукъ.

(Къирм.)

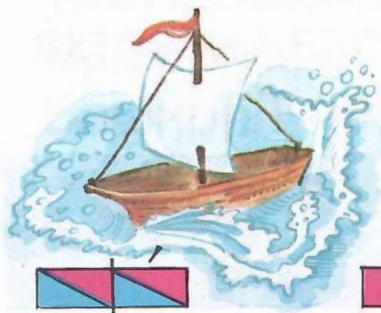

КИ
ИК
КА
АК

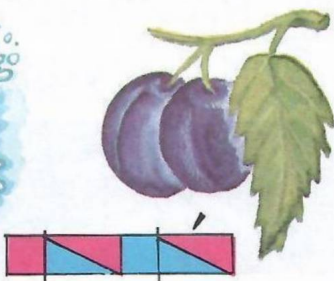
ки|р|пи э|ри|к ке|ме ши|н|ти|к

Терек орнатыу.

Школ аллында талай адам терек орнатады. Эрик, алма, кертме терекле ха|й|ыр|лы те|ре|к|ле-ди|ле. Нарат терекле школну ал-лын ариу э|те|ри|к|ди|ле.

4 Заказ № 75

49

Бб*Бб*

БА

БЕ

БИ

БЫ

БУ

ба|л

бы|хы

ба|т|ма|н

б|е|к

бу|та|къ

та|ба|къ

б|ла

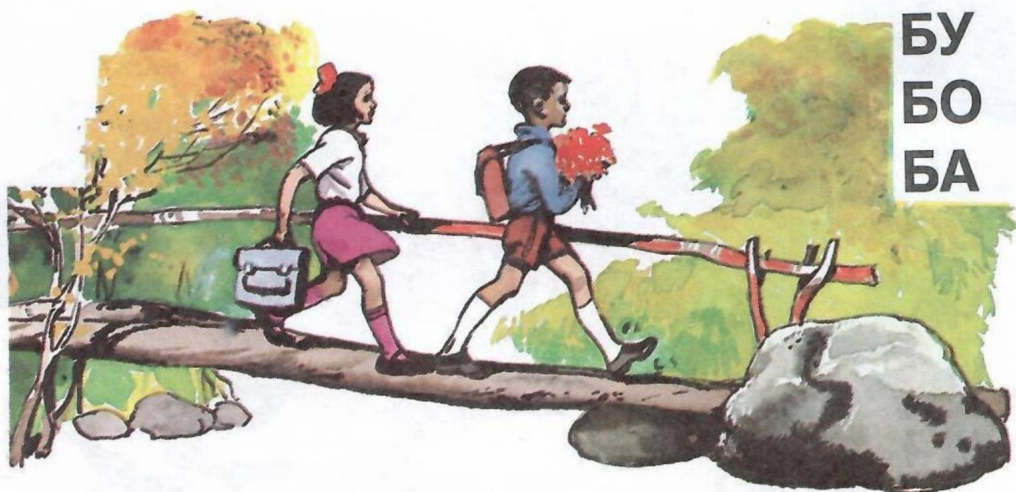
ба|ра|ды

бо|лу|ша|ды

Бал батманла.

Болат бла Балдан аппа
 бла турадыла. Аны бал
 ба|т|ма|н|ла|ры барды.
 Болат бла Балдан къартха
 бек болушадыла.

а	о	у	и	л	м	н	р	й	у	б	д				
э			и	е						к	къ	т	ш	ч	х

БУ
БО
БА

бу | л | бу | л ба | й | та | л
ба | й | ра | къ ба | л | та
ба | ш | ла | н | ды
бо | ша | л | ды

Башир.

Бау аллында балта. Балта ау-
урду. Башир балта билейди. Энди
Башир та|на|ла|ны бауда байлайды.
Баширни танаглары бешдиле.

* Къолу билген бал ашар.
Баланы адам этген анады.

Чч

чч

ЧИ

ЧА

ЧО

ИЧ

АЧ

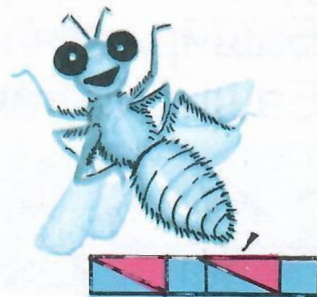
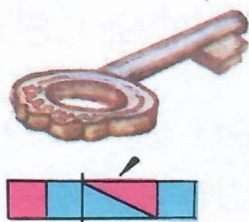
Эч и, ч ча|ри|ш ча|ри|ш|ни

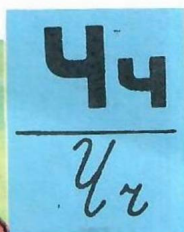
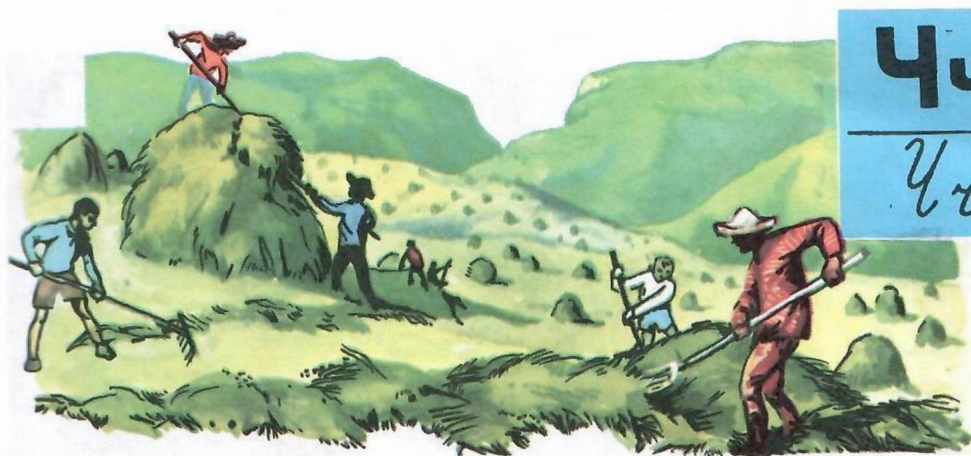
а, ч а|ч|ды а|л|чы

э|ч|ки кьо|ч|ха|р ча|ба|къ

Чариш.

Элде чариш. Чонай, Чотай, Ачах чаришге бардыла. Тамата чаришни ачды. Чаришде Чотай алда келди.

че | к
ке | ч

чи | л | ле
чи | би | н

че | те | н
чы | къ

ча | л | лы | къ
къы | лы | ч

Атам бичен чалды. Чомай бла мен
лыппырла къаладыкъ.

* Чюй, чюй, чюй арба,
Чюелип кетсин бу арба.
Арбаны чархы тюшсюн,
Бизге будай кёп тюшсюн.

а	о	у	ы	л	м	н	р	й	у	б	д						
э			и	е							к	к	ъ	т	ш	ч	х

Ю ю

Ю ю

ЮЧ

ЮН

ЧЮ

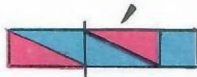
НЮ

ю | ч к ю | н ч ю | й ю | лю | ш
 ю | й к ю | ч т ю | й ю | р | к ю | н

ю | й | ю | р
 Н ю | р | х а | н

Юйюр.

Баттал бла Ханийни толу
 ю | й | ю | р | ле | ри барды. Ами-
 нат бла Кюмюш школда
 окъуйдула. Нюрхан ынна
 бла юйде турады. Ынна
 нарт таурухла биледи.

ЮЛ
ЛЮ
ЮК
КЮ

бо | ю | н
кьо | ю | н

ю | л | кю
тю | л | кю

тю | р | тю
ю | лю | ш

Тюлкю.

Тюлкю юлкюле ичинде турады.
Ол юркюнню тубюне кирмейди.
Юркюнню ийнелери аны чанчады-
ла. Тюлкю чып-чыкъ-ла-ны марайды.

Э л б е р :

* Хурулада – къызыл ашыкъ.

(Тюлкю.)

Сс

сс

СА

АС

СУ

УС

СО

ОС

са|би|й са|х|на Са|та|на|й
 си|ре со|ха|н Со|с|ру|къ
 са|ры|м|са|х
 Си|би|л|чи

* Кюндю Сатанайны атасы,
 Айды аны татлы анасы.
 Сатанайгъа Суу Анасы къарайды,
 Алтын чачын къолу бла тарайды.

Э л б е р :

Тишлери – тешикте,
 Сакъалы – эшикте.

(*Сарымаз*)

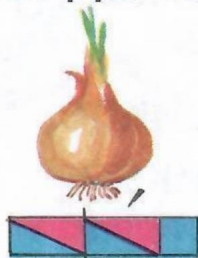
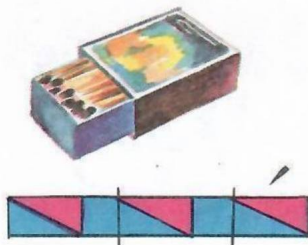
Дерсде.

Школда дерс башланды. Салихат эсеп элбер айтды. Солтан эсепни билди. Самат хапар айтды.

Эсеп элбер:

Юйню ичинде – төрт киштик,
Хар мюйюшде – бирер киштик,
Хар киштикни аллында – ючюшер
киштик.

Киштикле бары да ненчадыла?

Зз

Зз

ЗА

АЗ

ЗУ

УЗ

ОЗ

зу|р|ну|к кьо|з со|з|ду|ла
за|ма|н у|зу|н о|з|ду

Зурнукла.

Къызыу заман озду. Сууукъ келди. Зурнук баласына айтады:

– Учайыкъ, учайыкъ, су|у|у|къ|ладан къачайыкъ. – Узун къа|на|т|ла|рын создула.

Къыбыла таба учдула.

ИЗ
ЗЫ
ЫЗ

о | з
ы | з

со | з
къа | з

би | з
къо | зу

ти | з
зы | ка

ки | й | из

къу | н | ду | з

Э л б е р :

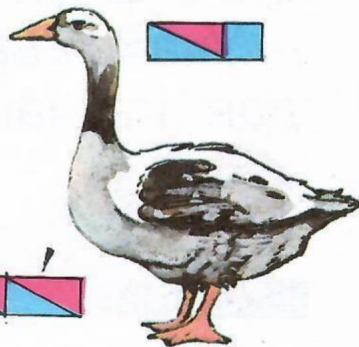
Узун-узун, узлама,

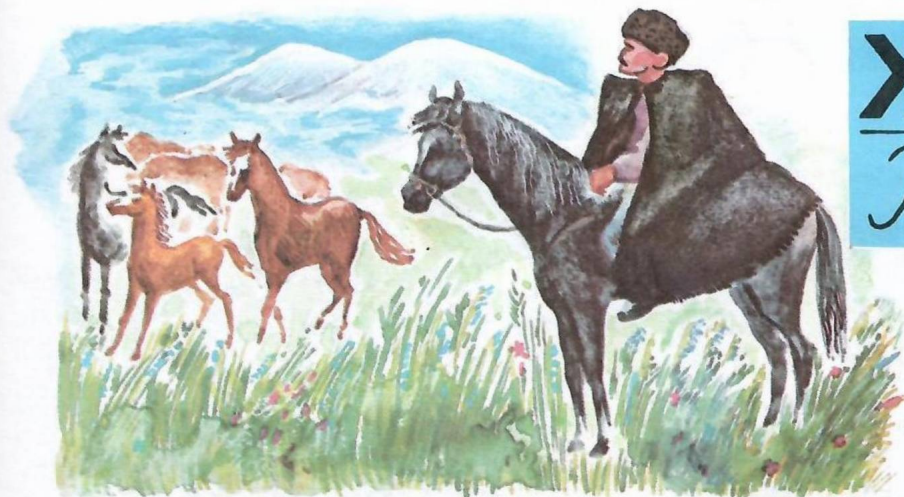
Узламада – сызлама,

Сызламада беш бутакъ,

Беш бутакъда беш чапыракъ.

(*Билек, къол, бармакъ, тырнакъла.*)

Жж

Ж ж

**ЖЕ
ЖИ
ЖЫ
ЫЖ**

же | р
же | л

же | ти
же | р | к

жи | ле | к
же | ли | м

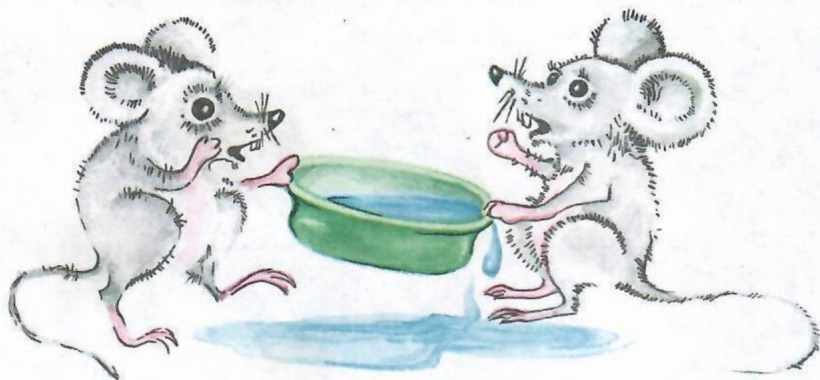
же | ми | ш
чи | би | жи

Жылкыы.

Жай жылыды. Жер жашнайды. Атам жа | й | лы | къ | да жылкыы кю-теди. Къа | ры | н | да | шы | м жетинчи классда окъуйду. Ол жай атама болушады.

ЖА
ЖЕ
ЖИ
ЖУ

жо | л

жу | р | на | л

к̣ъа | мы | жа | к̣ъ

э | та | же | р | ка

Жюу-жюу-жюу ала,
Эки чычхан суу ала,
Амма боза бишире,
Аппа кийик тюшюре.

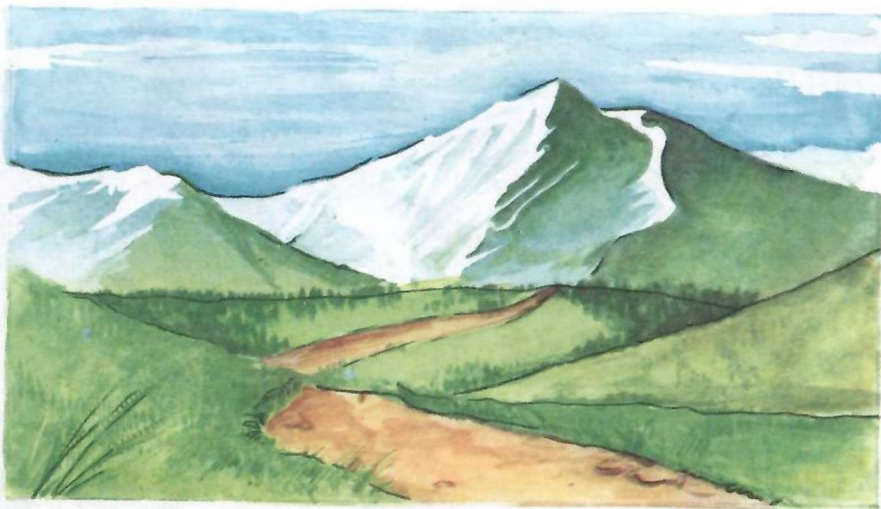
Жамал элде, Жюнюс а шахарда
жашайдыла. Элде да, шахарда да
машинала бардыла. Ала терк жю-
рюйдюле. Сен жолда ойнама. Жол-
да сакъ бар.

Жол

бил!

Жел, сен булутланы саума!
Жол узакъды, мен жыяума.
Жаума, жаун, жаума, жаума!

(М. Мокъа)

Тау жол кыйынды. Жол бир тау жер бла
барады, бирде булутланы ичине киреди. Тау
жолда сакъ бол!

Э л б е р :

Жол жанында жаулу кыйиш.

(Жулан.)

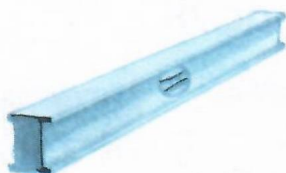

Г г*Гг***ГИ****ГЕ****ГЮ****ГУ**

гю | л ге | те | н бе | з | ги
 э | ге | ч ги | н | жи гю | р | бе | жи

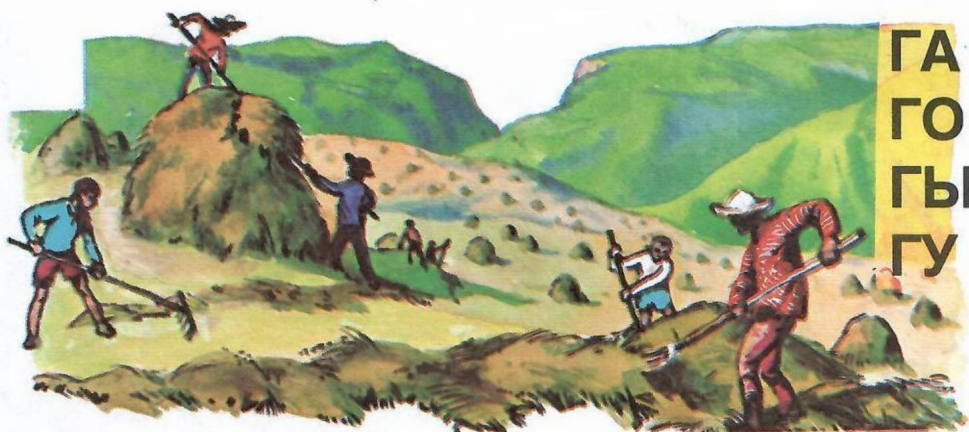
Гезам бла Герий.

Газаланы Герий бла Гезам жай солууда Ге | с | те | н | ти | ге бардыла. Гезам гюлле жыйды. Герий жубуран тутду. Сабийле суу бойнунда эски гю | р | бе | жи | ге кирдиле.

гинасуу

га | ра го | к | ка гы | лы | у
 га | ба | ра го | то | н гы | с | ты

Дырында.

Тау элде эрттенлик сууукъ болады. Гелля габарасын кийди. ...Гапалау да гитче сенек бла батан ташыйды. Элликге гебен этедиле. Аланы гырмыкла бла бегитедиле. Гапалау гебен тубюнде гургун эследи.

Э л б е р :

Къарангыда кёреди да,
 жарыкъда кёрмейди.

(•ткчч нччччч•)

Гъгъ

Гъгъ

ГЪА
ГЪО
ГЪУ

жа|гъа жу|гъу|ту|р
къа|р|гъа къа|ры|л|гъа|ч

Дугъум Талада.

Черекни жагъасында Дугъум Тала. Сабийле ойнаргъа ары барадыла. Талада къарылгъачла учадыла. Къызчыкъла къулакъларына гюл сыргъала тагъадыла.

* Э л б е р :

Жалауланы жалар,
Чынгылладан къарар.

(.дкшкыгжж)

ГЪА
ГЪУ

* Къакъ-къакъ, къаргъала,
Исси сууда баргъанла,
Суудан чѣмюч алгъанла,
Байрым чѣгю салгъанла.

Къакъ-къакъ, къаргъала.
Къамиш тѹбю жагъала,
Исси суудан къайтханла,
Хайыр хапар айтханла.

Э л б е р :

Не юйге кирмейди,
Не эшикге чыкъмайды.

(Босагъа.)

Ëë
Ëë

ËС
СË
БË
КË

ë | н ë | с бë | рю
о | н кë | к ë | гю | з

Ë | зю | р бë | р | к Ë | рю | з | ме | к
Кë | к | кë | з бо | р | ч Ë | рю | с | ла | н

Н а р т с ё з :

Ёгюз суу ичсе, бузоу буз жалар.

Э л б е р :

Бир кызым барды да,
Кюнден кёзюн алмайды.

(Челлеу.)

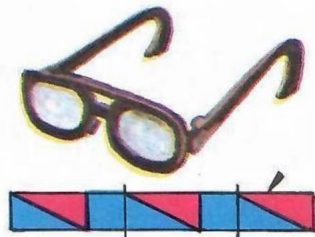

ё̇т | ме | к кё̇ | з | лю | к ё̇ | с | ю | м Ё̇З
ё̇ | м | ю | р кё̇ | м | ю | р ё̇ | п | ке Ё̇С

Бё̇рюле Ё̇зенинде.

Ё̇лмезланы Ё̇зюрню кё̇шоу Бё̇рюле Ё̇зениндеди. Кё̇ккё̇з бош заманында атасына болушады. Атасы ё̇гюз арбаны туарды. Кё̇ккё̇з ё̇гюзлени боюнсаларын тешди. Кече узакъда бё̇рюле улугъаны эшитилди. Малла ё̇кюрюп башладыла. Ё̇зюр кё̇кге буруп, ушкок атдырды.

ЁР
ЁН

кё|р
ке|р

сё|з
со|з

бё|л
бо|л

ё|р
о|р

Ёрюзмекме мен а: ёксюз ёсгенме, –
Сабийликден бёрю сют ичип
ёсгенме.

Ёрюзмек да болган эди нартны
батыр уланы,
Кёп зулмудан, кёп палахдан
кътхарган эди ол Нарт эллени.

(Халкъ жырдан.)

Нг

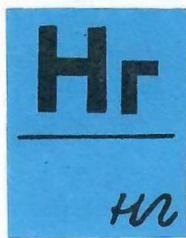
нл

АНГ
НГА
ЕНГ
НГЕ
ЫНГ

а|нга са|нга кьо|нгу|ро|у
ма|нга жа|н|нга кьы|нгы|р

Къара тенгиз.

Къара тенгиз бек ариу тенгиз-ди. Жыл узуну анда чабакъ тутадыла. Аны кенг жагъаларында жайда адамла солуйдула. Мен да ары тенгим бла баргъанма. Биз танг атханлай тенгизни то|л|къу|н|лары|н|да чайкъала эдик.

те | нг и | нги | р
же | нг ди | нги | л
тө | нге | ре
къы | нгы | р се | нги | р | ч | ге

НГЫ
УНГ
НГУ

Э л б е р :

Къуюлууу къалмагъан,
Къуюла турса – толмагъан.

(Тенгиз.)

НГЕ
ЕНГ
НГИ
ИНГ

Хайнухчугъум, тѐнгере!

Тѐнгере, тѐнгере,
Хайнухчугъум, тѐнгере!
Буз къатханды, тѐнгере,
Къамчи бла ургъанма,
Бек ургъанма, тѐнгере.
Хайнухчугъум, тѐнгере,
Бек ургъанма, тѐнгере!

Э л б е р :

Ингирде жатдырады,
Эрттенликде турдурады.
Ол неди?

(Къонгуроу.)

Яя

Яя

ЯУ

УЯ

ЯН

НЯ

къя|я кьо|ян ми|я|ла
жы|я жы|яу кя|ма|р

Акъ къяя.

Акъ къяяны башы миялача жылтырайды. Къяяны этегинде жыяу жолчукъла гя|хи|ни|к кырдыкны ичи бла барадыла.

Э л б е р :

Таугъа айланса – окъ кибики,
Таудан айланса –

топ кибики.

(Къоу.)

Фф

Фф

ФА

ФЫ

ФЕ

ФУ

фа | й | да фа | та | р фе | р | ма
фа | х | му Ха | ни | фа Фа | ти | ма | т
сы | фа | т На | зи | фа фа | б | ри | ка

Фабрикада.

Фаризат бла Назифа кийимле эшген фабрикада ишлейдиле. Фабрикада эшилген кийимлени тюкен-леге иедиле. Фабриканы файдасы уллуду.

Нарт сөз:

Файдасыз алим жауунсуз булутха тенг.

Щщ

Шш

ЩА

ЩИ

ЩЁ

щѐ | т | ка

Тазалыкъ.

Сансабил эрттен сайын бет-къол жууады. Ол тишлерин щѐтка бла тазалайды. Аны тюрлю-тюрлю щѐткалары барды.

Бу щѐтка бла ол тишлерин жууады.

Бу щѐтка бла ол юс кийимин тазалайды.

Бу щѐтка бла чурукъларына жау сюртеди.

Вв

Вв

ВА

АВ

ВО

ОВ

ва | го | н ве | ло | си | пе | д
за | во | д во | к | за | л

ве | р | то | лё | т

а | в | то | бу | с

”В” харф

Малкър тилге кьонакьгья
Сёзюм бла келеме.

”Вагонну”, ”вертолётну”

Сизге саугья этеме.

Э л б е р :

От бла суу ашыды,
Улоуланы башыды.

Ол неди?

(Машна.)

а|п|ре|л ь и|ю|л ь

Ь

Жылны кезиулери.

66

Жылны төрт кезиую барды:
жаз, жай, кюз, кыш.

Л ь

Р ь

Ж а з а й л а : март, апрель, май.

Ж а й а й л а : июнь, июль, август.

К ю з а й л а : сентябрь, октябрь,
ноябрь.

К ы ш а й л а : декабрь, январь,
февраль.

Э л б е р :

Бир терегим барды да,
Аны төрт айрысы барды,
Хар айрыны юч бутагы барды,
Хар бутакыны отуз чапырагы барды,
Хар чапыракыны бир жаны – кыра,
бир жаны – акы.

(ноян туг)

(Жыл, жылны кезиулери, аял, аял, аял, аял, аял, аял, аял, аял, аял, аял)

Ъ

ъъ

Съезд.

Москвада жаш төлюню съезди болганды. Съездге келечиле билтеу кыралдан жы|й|ыл|гя|нды|ла. Съезд кеп иги оноу чыгъарганды.

Э л б е р :

Харфлыкъда эки къарындаш,
Бири – къаты, бири – жууаш.
Билгеннге – хумжу хычин,
Билмегеннге – зукку чибин *.

Ёлмезланы Мурадин.

* зукку – бек аз.

Таулу жашчыкыгъа.

Тауларында ёсерге
Къанатларынг жетерле.
Сени сакълап турурла
Чалбаш ауушла, ёрле.

Жерингде кёп ахшылыкъ
Эте, алай барырса.
Жигит халкъынга атап,
Билим терек салырса.

"Ана" деген сёзню сен
Жазарса, кёлюнг жарый.
Ол сёзден башланады
Игиликлені бары.

Мен аз айтдым эсе да,
Кёпню сынарса, кёпню.
Кесинг кёрюрсе ташны
Атдырып чыкыгъан чёпню.

Созайланы Ахмат.

МЁЧЮЛАНЫ КЯЗИМ.

Кязим – айтхылыкъ
акъылман, дин ахлусу,
назмучу болгъанды.
Сабийлени бек суйгенди.
Окъууну, билимни багъалы
кёргенди. Кязим назмула,
поэмала, зикирле жазгъан-
ды. Аланы халкъ бек
суйюп окъуйду.

Сабий булжутуула.

Къая башы – къалала,
Уясында – балала.
Балалагъа къурт керек,
Адамлагъа журт керек.

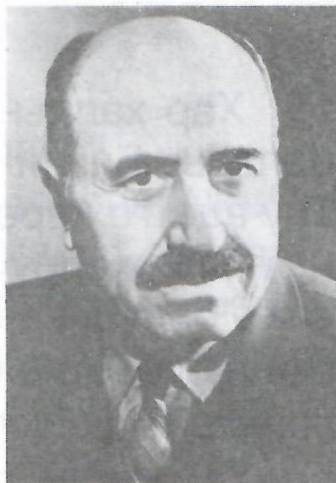
Юлкю, тюлкю – бир бёлек,
Юлкю ичинде тегерек.
Тегерекни неси бар?
Кёремекни эси бар!

Кели бла телиде
Гыржын да бар, сёз да бар,
Кёп ашагъан келиди,
Кёп жаншагъан – телиди.

КЪУЛИЙЛАНЫ КЪАЙСЫН.

Къулийланы Шууаны
жашы Къайсын битеу
дуниягъа белгили
малкъарлы назмучуду.
Къайсын сабийлеге кѐп
назмула, китапла жазгъанды.

Бу назмуну поэт жаш
заманында къурагъанды.

Эрттенлик манга багъалы,
Жукъусурагъан сабийле,
Кѐзчюклерин ууа, къоба,
Бек сюеме эрттенликде
Къанатлыланы жырларын.
Челек жылыныр да сютден,
Юйге да сют ийис кирир:
Анам ийнек саууп келир.
Ой, жангы сютню татыуу,
Анам саууп келген сютню!
Анам энди жангы жетген
Нартюхлени да биширир.
Чегемде чууакъ эрттенлик,
Жангы сют, гюллю нартюхле!..

Тау адет.

Хар халкъны да жашау жоругъу, адети болады. Бизни халкъда тау адет жюрюйдю. Тау адетге кёре, таматаны, тиширыуну, къонакъны, жолоучуну сыйлы кёрюрге, алагъа сакъ болургъа керекди. Сёз ючюн, халкъда быллай адетле бардыла. Атлы, эл ичине кирсе, атдан тюшерге керекди. Неда, жолда бара, таматаны онг жанына ётдюрюрге тийишлиди. Юйге кирген неда къатынга келген бла, ёрге туруп, алай саламлашыргъа керексе. Къонакъ олтургъунчу, олтурургъа жарамайды.

Бизни халкъыбызны ариу адетлери кёп ёмюрлени ичинде бузулмай сакъланнгандыла. Сен да аланы эсингде тут.

С о р у у:

Ким кёп адет биледи?

Эки къауумгъа юлешинип: «Адетлени ким иги биледи?» – деп, эришиу къурагъыз.

Аланла.

”Аланла, сизде уа не хапар?”

”Келигиз, аланла, бирге жырлайык!”

”Алан, сен а бу ишге кяалай кяарайса?”

”Аланла, алан...” Сиз, сабийле, бу сёзню терк-терк эшите турасыз. Бир-бирде уа айтхан да этесиз. Сёзню магъанасын а билемисиз?

Тарых алимлени айтханларына кёре, Алания деген кыралда бийик культура, адабият болганды. Аланлыла кяарачай, малкяр халкъланы миллет мурдорларын салгандыла.

Анданмы айта болурла таулула бюгюн да бир бирлерине ”аланла” деп?

Бу сёзлени бил:

шимал – север

женуб – юг

гъарб – запад

шаркъ – восток

СЕМЕНЛАНЫ ИСМАИЛ.

Анга Къарачайда ”жырчы Сымаил” дегендиле. Аны жырлары къарачай-малкъар халкъны алаамат байлыгъыды. Исмаил къурагъан ”Минги тау” жырны макъамы сау дуниягъа да белгилиди.

Минги тау.

Сен кёкге жете бийиксе
Кавказ тауланы ичинде.
Мияла кирик жылтырай,
Къанга бузларынг юсюнгде.

Юсюнгде барды акъ тонунг,
Сен жай да, къыш да киесе.
Кюн бузулургъа тебресе,
Боран этерге сюесе.

Кюн ариу, чууакъ тургъанлай,
Тохтамайды боранынг.
Жай да, къыш да эримейди
Юсюнгдеги бузларынг.

Минги тау бла Казбек тау,
Арагъыз ариу жибек ау...

Сен кийиз бёркню агъарта,
Этегинг жашил къатапа.

Сен жулдузлагъа жанаша,
Къалгъанла сенден алаша,
Бир-биригизге къараша,
Къалай сейирсиз тамаша!

Бу сёзлени бил:

нарат – сосна
кёк агъач – граб
къарагъач – вяз
эмен – дуб
юрге, жохар – клён
чинар – бук
тал – ива
бусакъ – тополь
къайын – берёза
суу тал – верба
къара къайын – черёмуха
назы – ель
чыпчыкъкёз – жасмин
жёге – липа
жерк – ольха
наз – пихта
лёкъу – шиповник.

Нарт сёз:

Агъач – жерни чырайы,
Кийим – эрни чырайы.

Халкъ байрамла.

Къарачайны бла Малкъарны бурун ёмюрледен келген халкъ байрамлары кёп-дюле. Голлу, Эрирей, Сабантой, Науруз, Къурман дегенча байрамла ёмюрлени барыуунда къурапа, бет апа, байыкълана не да жашаудан кете, башха магъана ала келгендиле. Къыш кетип, жылыу келип, жер башы кёгере тебиреген заманда халкъ голлу байрамгъа жыйылгъанды. Байрамда жырлап, тепсеп, къурманлыкъла союп, Тейриден берекет, къууанч, тынчыкъ, насыплы къадар тилегендиле. Голлу тепсеу бюгюн да сакъланады. Аны "Малкъар" ансамбль ариу тепсейди.

Голлу. (Халкъ жыр.)

Голлу тепсерик а ариу жашлалла,
Ойра, Голлу!
Суююп жырлагъан а къарт къатынлалла,
Ойра, Голлу!
Дуня Голлудан къууанып къайталла,
Ойра, Голлу!

– Тёрт алдым. Чотдан. Ючге экини кьошса кьаллай бир болады деп соргъанды. Аны айтхан алай кыйын туююлдю. Сен юйретгенча, бармакъларымы санадым да, айтдым.

Аппа ышарып, Русланны кьойнуна кьысды. Башын сылай:

– Тюз айтханса, жашым,– деди.– Ашап той, бираз ойна, сора юйге берилген дерслени эт.

Бир ауукъдан Руслан юйге берилген дерслени этерге олтурду. Аппаны болушлугъу бла экинчи кюн боллукъ дерсге тынгылы хазырланды.

– Жашым, энди чотдан бираз юйренейик,– деди аппа.– Айтчы, сени кьолунгда алты алманг барды. Аладан экисин Салиматха, дагъыда экисин Жаухаргъа бересе.

– Нек береме?

– Мен юлгюге айтама. Бу чотду. Иги тынгыла. Алайды да, экисин Салиматха, экисин да Жаухаргъа... Кьолунгда ненча алма кьалады?

– Алты.

– Тохта сен. Иги сагъыш эт, жашым. Алты алманы сен кьолунгда тутуп тураса. Ала-

дан экисин Салиматха, дагъыда экисин Жаухаргъа...

Аппа, Руслан башын булгъагъанын эс-леп, тохтады да:

– Бу чотду, къалай ангыламайса!– деп хыны этди.

– Тохта, аппа,– деди Русланны анасы, аланы къатларына жанлап,– мен сорайым: Салиматны алты алмасы барды, экисин санга, экисин Жаухаргъа береди. Къолунда ненча алмасы къалады?

– Эки,– деди Руслан мычымай.

Аппа сейир-тамаша болуп:

– Мен да аны соргъан эдим да, не башхалыгъы барды?– деди.

– Ол сейир туйюлдю,– деди анасы.– Руслан эгечлерине аберисин бермеучюдю. Аладан а, не затлары болса да, алмай кьоймаучуду.

– Аппа, энди нем болса да, Салиматха да, Жаухаргъа да тенг юлеше турлукъма,– деп сёз берди Руслан.

Текуланы Жамал.

Бурунгу оюнла.

Къарачай-малкъар сабийчиклени бусагъатда кѣп тюрлю ариу оюнлары барды. Алай эртте заманлада ала андан да кѣп, хычыуун болгъандыла. Бизни ата-бабаларыбыз сабий заманларында хайнух, топ, ашыкъ, гинжи, чюйке, геттра дегенча оюнланы иллеуле бла ойнагъандыла.

Не да быллай оюн. Юйюрге сабий къошулса, къарт ынна аппагъа уллу жипни эки хырык ауузгъа такъдырып, жашчыкъла бла къызчыкъла учарча этип болгъанды. Учуратуруп, ынна сабийчиклеге быллай жыр айтханды:

Аппадан да сен оздунг,
Ыннадан да сен оздунг,
Таулагъа да сен жетдинг,
Чыпчыкълагъа да жетдинг,
Чынгыл бузладан да сен ётдюнг,
Оппа-оппа, уч бийикге,
Оппа-оппа, уч узакъгъа!

Гъыллыуча сегиз кюннге дери кетерил-
мегенди. Аны кетерген кюн сабийлеге хы-
чинле этип, юлешип болгъандыла. Сабийле
юйлерине кете тебирегенде, ынна шербет
аякъны къолуна алып: ”Экинчи бу заманы-
бызгъа да сау жетейик, гитче балачыкъны да
сизге къошулуп ойнарча, Аллах этсин,” – деп
алгыш бла ашыргъанды.

Соруула:

1. Сабийле, сиз а къаллай оюнла билесиз?
2. Сиз билген оюнлада жыр къошулуп бардырылгъан-
лары бармыды?

Къон, къон, гёбелек!

Къон, къон, гёбелек!
Аття атха миндирир,
Анния эмчек ичирир,
Жетип, сени тутайым,
Къанатынги сылайым!

Зумакъулланы Танзиля.

Ана тил.

Ана тил, сенсе ёмюрлюк,
Жашау, асыу да, къарыу да!
Кетген, келлик да биргенге.
О, жокъду сенден ариу да.

Ана тилимде айтханма
– Анам,– деп биринчи кере.

Ана тилимде эшитдим

Бешик жырны да, бёлене.

Ана тил, сенсе байлыгъым.

Мен жашарма сен саулукъда,

Тынгылай манга таш, агъач,

Жашил кырдык да, жайлыкъ да.

Шорхулдап баргъан суула да

Жолда ары-бери бёлене.

Бу тынгылауукъ таула да

Мени тилимде тиллене.

Жаным, къаным да тилимде,

Болуп къалырма ансыз тас.

Болурма кырдык не агъач,

Не тынгылауукъ сууукъ таш.

Бу сёзлени бил.

Алам – космос.

Къой жол – Млечный путь.

Къуйрукълу жулдуз – комета.

Сарайгъанла – Сатурн бла Юпитер.

Темир-Къазакъ – Полярная звезда.

Жетегейле – Большая Медведица.

Мырытла, Жыйын жулдуз – Малая Медведица.

Илкерле – Плеяды.

Боюнсала – Весы, Дева.

Чёмючле – Северная Корона.

Гидала – Орион.

Жетегейле – жети жулдуз,

Сарайгъанла – эки жулдуз,

Темир-Къазакъ – кеси жулдуз,

Боюнсала – алты жулдуз,

Чолпан деген – алтын жулдуз,

Илкер жокку, Чолпан сынгар.

Илкер батмай, жер къатмаз,

Чолпан чыкъмай, танг атмаз,

Жетегейле жети айланмай, танг атмаз,

Жетиге дери ким айтмаз?

Хурметсиз кызычык

Бир жерде, бир элде хурметсиз кызычык жашап болганды. Анасы аш адыр жуу десе, кызычык ойнарга суйгенди, юй тюбюн сыйпа десе, башха сылтаула излеп башлаганды, жукълар заман жетсе, таматалагъа тенг болуп, кече ортасына дери олтурганды, эрттенликде уа, къобаргъа унамай... Ма аллай затчык эди Татлыханчык. Быллай ариу атны да ким атагъан болур эди анга? Ол кызычыкгъа алай тап да келишмей эди.

Бир кюн кючюк окъуна, анга бир бек ачыуланyp, бармакчыгъындан азчык къапды.

– Не ди сени бу ишлеринг, – деди кючюк. – Нек кьоймайса бу осал кьылыкъларынгы? – Сора кьызчыкьны жагьын этип жилигьянына да эс бурмай, ит орунуна кирип кетди.

Кьызчыкь, жилигьянын да тохтатмай, атлауучла таба тебирегенинде уа, уллу гогуш, башын да ёхтем тутуп, бойнун да кьызартып, кьызчыкь таба бюсюремей кьарады, битеу акьылында болгьянны айтды:

– Уой, сен нечик кьылыкьсызса, нечик хурметсизсе! – деп, кьанатларын да кенгнге керип, ёхтем-ёхтем атлай, сёзюн бошап, бир жанына бурулуп кетди.

Арбазгья кьабакь эшикден уллу кьызыл хораз кире келди да, тюз кьызчыкьны аллында тохтап, кьаты кьычырды:

– Ку-ка-ре-ку-куу! Кьайры бараса, эринчекчик, жагьынлычыкь?

Кьызчыкь узалып, жерден таш алды да, хоразгья атды. Алай хораз кьачмады. Ол угьай эсенг, кесин кьызчыкь таба атды да, жетип аны бутчугьундан кьапды.

Кьызчыкь жангыдан жилип башлады. Болсада, анга бир адамны да жаны аурумады, аны киши жапсармады, ариу сёзюн да анга киши айтмады. Жаланда гитче кишиу-

чукъ, талгъыр киштикни кѣп болмай туугъан балачыгъы, аны алпында тохтап, сейирсинген кѣзчюклерин андан алмай, бир кесек турду. Сора жангыдан, хар неге да жухчугъун жетдире, тыншчыкъ атлай кетди.

Къызчыкъ жангызлай къалды.

Анасы ариу сѣз айтып жапсармады, ата-сы ийнакъламады, кючюк да, башхалагъа этгенича, аны алпына къууанып чапмады. Кишиу ырахат мурулдай, башхалагъача, кесин анга ышымады...

Къызчыкъ бютюнда къаты жиляды.

Хар нени да кѣрюп, эшитип, билип туруучу ынна къызчыкъны башын сылады:

– Къызым,– деди,– жиляма, жарсыма. Мен санга бир зат айтайым, сен а айтханымы унутмай тур. Айтырыгъым а олду: биреуге хурмет этмесенг, кесинг хурмет сакълама.

Мусукаланы Сакинат.

АБАЙЛАНЫ СОЛТАНБЕК

(1845–1888)

Малкъар халкъны айтхылыкъ жашы Абайланы Солтанбек фахмулу жыя къобузчу болгъанды. Ол Огъары Малкъарда Шканти элде туугъанды. Солтанбек Россейни биринчи ачылгъан консерваториясында окъугъанды. Кёп жылланы ичинде Владикавказны (Терк башыны) гимназиясында устазлыкъ этгенди. Кеси макъамла, жырла, тепсеу тартыула жарашдыргъанды. Солтанбек жыя къобузда уста ойнауу бла атын битеу Кавказгъа айтдыргъанды. Къабыры Холамдады.

Бу сёзлени бил:

Айыучач – ковыль.

Ылыбыта – лебеда.

Мант – лопух.

Сютча – молочай.

Дугъума – мята.

Чырмауукъ – повилика.

Кючюк чапыракъ – подорожник.

Къалкъан – полынь.

Тегенек – репейник.

Балдыргъан – анис.

Къозукъулакъ, мыстыкъулакъ – щавель.

Къалияр – черемша.

Жыгыра – тмин.

Мырды ханс – осока.

Гъойгъун – папоротник.

Зыка – горчица.

Жанжюрек – валериана.

Ингил ханс – чистотел.

Балханий – медуница.

Гюлханий – тюльпан.

Тюлкю хыйла.

Тюлкю жолда кетип бара, бир жез кьонгуроу табады. Къуйругъун кьонгуроуну тешигине сугъуп, уясына алып келеди.

Бир кюн салам тишни юсюне минип, кьонгуроун да ары-бери атып, ойнай тургъанлай, кьонгуроу саламгъа тюшюп, тас болады. Арыгъынчы изледи, тапмады. Тюлкю саламны чачып таусалмайды, кьонгуроун кьоюп да кеталмайды. Кьонгуроуну табар ючюн а бир амал болургъа керекди. Тюлкю саламны жандырыргъа деп от излей тебиреди.

Хыйлачы тюлкю, жорта барып, бир отха жетеди да:

– Ой, жаным, тиним, алтын бетли кызыл от, мени сенден суйгеним жокъду. Манга бир мыдыхчыкъ берирми эдинг деп, бек базынып келгенме, – деди.

– Дуния таныгъан кука тюлкю! Мени жүрегинг бла суйгенинг ючюн берекет берсин! Аны ючюн бек сау бол! Алай, мыдых а бералмайма, кесим да кючден-бутдан жана турама. Менден кесеу алмагъан къалмагъанды, къайсы биригизге от табайым, – деди.

Тюлкюню этген мураты табылмады. Тюлкю, отну ёчюлтюрге къаст этип, суугъа барды да:

– Эй, жандосум, жылтырауукъ таза суу! Сени кючюнг чексизди. Магъананг да уллуду. Манга кереклими тындырыр чакълы бир суучукъ бер деп келгенме,– деди.

– Эй, жюйюсхан, кука тюлкю! Манга берген бийик даражанг ючюн бек сау бол! Алай суу бералмайма, эшекле ичип аз этгендиле да,– деди.

Тюлкю сууну жанып, эшеклеге жойкъулланып жетеди да:

– Ай, ёмюрюгюз узакъ болсун, эшек шуёхларым! Сизден тынч, сизден бойсунган дунияда жан жокъду, аны ючюн мен сизни бек сюеме. Бу кюн къызыуда ол суудан да бир ичигиз,– деп кукаланады.

– Ариу сёз айтаса, муратынга жетиш! Алай биз а суу ичер керекли туююлбюз, бусагъатда ичип келгенбиз. Андан кёп ичсек, жашладан къачып къутулаллыкъ туююлбюз. Ала бизге минерге марап айланадыла,– деп жууапладыла.

Тюлкю жашлагъа барады.

– Ой, салам алейкум, жигитле! Шуёхларым! Эшекле чунгургъа жыйылып тура-

дыла. Былайда чабышып нек кыйналасыз, барыгыз да, алагъа минигиз! – деди.

– Ой, сен бош жаншай тураса. Эшек-леге минип жүрюгенден, кесибиз эригип турабыз, – деп кыйдула ойнай турган жашчыкыла.

Тюкю ала бла да онгмазын билип, башха хыйла кыраиды. Жашланы аталарына, аналарына барып:

– Хей, жууукъларым, нек турасыз? Жашларыгыз бир бирлери бла туююшуп, бир бёлеги жаралы болуп жатады, – дегенде, жашланы аталары, аналары, дауур-дуур этип, жашла ойнаган жерге чабадыла. Жашла, аланы кёргенде, тюерге келген сунуп, эшекке болган жерге кычадыла. Эшекке, аланы кёрюп, суу таба, суу да, эшеккеден кыркып, от таба барады. От, суудан кычып, саламга жетеди, салам, отдан кытулалмай, жанады.

Урходукну тубюнден кыонгуроун чыгарып, Тюкю:

– Эй, хей, тамаша! Амал билген амалы бла, амал билмеген аман бла деп, нечик керти айтхандыла, – дей, кыонгуроун да зынгырдата, кёзден ташайды.

Къонгуроучукъ.

Къаядан акъгъанча суучукъ,
Зынгырдайды къонгуроучукъ.

Алай зынгырдайды, алай –
Генже * тай чабып баргъанлай.

Чакъырады къонгуроучукъ, –
Не жарыкъ ёнлюдю очукъ!

Ашыкъдырады дерслеге,
Терсни, тюзню да эслерге.

Лейлячыкъ, дерсге бар, хайда!
Жез къонгуроу зынгырдайды.

Гылыучукъ да тынгылайды,
Гумулжук да тынгылайды.

Терен уясында борсукъ
Арталда эштмейди жукъ.

Ол жукълайды, хурулдайды,
Къонгуроучукъ зынгырдайды...

Мокъаланы Магомет.

* Генже – гитче.

Кертме кѳууут.

Бѳрюлю таладан бѳрюле эртте кѳачхандыла. Алай анда залим агѳач кертме терекле ѳседиле. Кюз артында мен тенглерим бла бирге кертмеле жѳярѳѳа барѳуучума. Кертмелени кѳп келтирсем, анам аланы ариу жуууп, кюнде кѳурутур. Артда тенгим Абукай да, мен да кертмелени кѳапчыкѳѳа кѳуюп, тирменнге барѳучубуз.

Бизни кѳоншубуз Мазан тирменчиди. Ол:
– Келдигизми, кертмечиле,– дер. Сора бираздан тирменни ичи кертме ийисден толур.

Канѳурак тирмен ташны кѳаѳады. Мен а кертме унну, суу ырхычыкѳѳа, тирмен ташдан гюрбеге акѳѳанына кѳарап турурѳѳа бек сюеме.

Биз тирменден юйге кѳайтырѳѳа, битеу тийрени сабийлери сакѳлап туруучудула.

Сора анам кертме кѳууутну кимге кѳаймакѳ, кимге уа, бал бла басып, тугулчукѳла этип, сыйлаучуду.

Жашнасынла кертме терекле! Жашасын бармакѳларындан бал тамѳан анам!

Биттирланы Тамара.

”Малкъар” ансамбль.

Къарачай-малкъар тепсеулени ансамбли – ”Малкъар” кёп болмай къуралгъанды. Алай ол битеу дунягъа белгилиди. Аны ариу тепсеулерине, адет-къылыкъ оюнларына хар ким да зауукъ этип къарайды.

Тепсеу жыйынны къурагъан фахмулу таулулагъа Къудайланы Мухтар бла Уллубашланы Мутайгъа халкъ ыспас этеди.

Соруула соруп ойнау.

- Сени ненг барды?
- Тауда кёлюм барды, тюзде жерим барды.
- Кёлюнг къаллай эди?
- Тайым, бир чабып, бир жанындан бирси жанына ёталмагъан.
- Тайынг къаллай эди?
- Тёртгюллесе, тюзде къоян къачыргъан, табанындан жулдузла учургъан!
- Къоянынг къаллай эди?
- Тюзде жилян сызгыргъанны эшите эди.
- Жилянынг къаллай эди?
- Гум къалада Гула патчахны алтынын сакълагъан.

- Алтынынг къаллай эди?
- Алты кызыны бернеси, алты жашны къалыны! Ийнанмай эсенг, бар да, Гум къалада Гула патчахха сор!

Тёппеланы Алим.

Самыр бла мен.

Биз Къатламада дорбун къошда жашагъанда, бизден ёргеде, ыранны дорбунунда да къошла тура эдиле. Мурат бла мен алагъа бир жумуш бла бардыкъ.

Жол узуну: ”Итлери бармыды?”– деген соруудан къутулалмай бардым. Алай болса да, Мурат: ”Къоркъма, мени танийды”,– деп кёлюмю баса эди.

Къулакъчыкъ бла тюшюп, дорбунну туурасына чыкъгъанлай, бир мазаллы чырпатон самыр ит сагъайды. Къошха кирирге теби-регенибизде, иеси итни бойнундан тутхан кибик этди. Мурат аллымда, мен ызындан босагъагъа жетдик. Артыма къарамагъанлай окъуна итни ычхыннганын сездим. Бир аягъым босагъадан атлап, бирин да ашыгъып ёрге алгъаным бла бутума итни гумхоту тий-

гени тенг болду. Элгенсем да, хата жокъду деп ышаргъанча этерге кюрешдим, бутуму ачыгъанын жашырдым. Артда къарадыкъ: итни тиши бутуму иги сыдыргъан эди, насыпха, терен туююл эди. Ачыуум чыгъып кетдим алайдан, ёмюрде басмам бери деп...

Алай а... дагъыда ары барыргъа жумуш чыгъып къалды. "Къаяны башындан къычыр да къой, жашчыкъ, къайсы болса да чыгъар туурагъа, ит санга эринмей келлик туююл-дю", – деди атам.

Тебиредим. Сырт бла барып, дорбунну башы тикден къарадым. Тёгерегим – гыйы

ташла, ууакъ зыгъыр. Былайдан тауушум эшитилдир деген жерде тохтап: "Ой, Къанамат!" – деп кычырдым.

Олсагъатдан итни хахайы эшитилди. Туурагъа чыгъып, ёрге къарады да, мени кёргенлей, ыранны кёнделен атылып кетди. Энди бир беш минутдан ол манга жетерикди...

Не этейим? Ёрге айланып къачама да – итден къалай къачып къутулгъун?! Дорбунну бирси жаны бла юйге чабама да, – Самыр менден женгил болса уа? Угъай, жаугъа бетден-бетге тюберге керекме!

Эрлай бир гыйы ташха миндим, атаргъа жараулу ташланы къатыма жыйдым, къолгъа талайын алып, бир аягъымы алгъа, бирин да артха салып, керилип тохтадым. Самыр а келеди, къулакъларын жумуп, аузун ачып.

Кесим а сир къатханма, таш сурат кибик. Муратым итни бир атханлай уругъады, ызы бла юсюне таш бурчакъ жаудуругъады. Жангыз базгъаным – таш атаргъа от эдим, марлап да киши озмай эди мени.

Терен солуй, чапханын бузмагъанлай, ит жетип келеди. Арабызда он-онбеш метр къалыргъа аны жорюшю-тюрленди: акъы-

рын болуп, башха тюрлю ауаз бла юре теби-
реди. Мен ышан этген чекге жетерге аны
адам ашар къаны суууду.

Мен да ашыкъмадым таш атаргъа, халын
сынап турдум. Самыр беш атлам чакълыда
тохтады, хап-хуп деп эки юрдю да, хансха-
хунсха бурулду, сора ызына кете тебиреди.

Мени да солууум чыкъды, къолуму эниш-
ге бошлап, ырахатландым. Итни хорлагъа-
нымы ангылап, батыр болдум. Энди Къана-
матха бютюнда таукел къычырдым.

Тауушума ит дагъыда бёлдю эсин, алай а
ызына бурулур къайгъылы болмады. Таныш-
лыкъны бузуп кюрешмей, башха тенглерини
кёбюсюча, Самыр да, ыстауатында залим
болгъанын таныта, ызына къайтып кетди.

Бир заманда Къанамат да къош аллына
чыкъды, мен да айтдым аманатымы.

”Батырдан окъ да къоркъады, батырны
сюнгю да алмайды”,– деп аны ючюн айты-
лады.

Чотчаланы Магомет.

Бу сёзлени бил.

Къанатлыла:

Алтын тауукъ – павлин.

Гылын къуш – филин.

Байрамжакъ – удод.

Бёдене – перепёлка.

Герге – жаворонок.

Дорбункъул – скворец.

Дууадакъ – дрофа.

Жаз тауукъ – куропатка.

Жумарукъ – улар.

Зурнук, турна – журавль.

Илячин – сокол.

Каргъа – ворона.

Къанкъаз – лебедь.

Къыртчыгъа – ястреб.

Агъач къакъгыч – дятел.

Къузгъун – ворон.

Мыга – выпь.

Тартар – коростель.

Чыкъинжик – сорока.

Къуш – орёл.

Аккъуш – лунь.

Гебенкъуш – коршун.

Мыллыкчы къуш –

стервятник.

Чыгырбаш къуш –

белоголовый сип.

Эчкичи къуш (жылкъычы
къуш) – орёл-ягнятник.

Уку (гылын къуш) – сова.

Тутуй къуш – попугай.

Элберле:

Бурну чюй, тёпсеси – чюйке.

(*Байрамжакъ.*)

Жырлап жырын бошамагъан, жыры жыргъа
ушамагъан.

(*Тартар.*)

Къарылгъачла.

Жылыу ангылап тебирегенлей, суудан башлап, терекле, хансла, жаныуарла да жашауларын тюрлендире башлагъандыла. Таулада къарла эрип, суула саз бет алып, уллу болгъандыла. Хансла жашил бояу ичгенча кёрюнедиле.

Алай болса да, жазны биринчи келечилери къанатлыладыла деген халкъ айтыу керти кёре эдим. Быйыл да, башха чыпчыкъла бла бирге, къарылгъачла да келедиле. Аланы бизни бауну чардагъында уялары барды. Не сейир эсе да, бир бирине ушагъан эки къарылгъач, хар жыл сайын ол уягъа келедиле. Тургъан юйлерин унутмайдыла.

Батчаланы Алий-Мурат.

Жанкъоз чыкъды Тотур айда,
Сууукъ айда,
Къарны хорлап, жерни жырып,
Сууукъ айда.
Ай къууанды, кюн жарыды
Сууукъ айда,
Жер жашнады, къарыу алды
Тотур айда, сууукъ айда.

Сёз оюн.

Биз сабий заманда кёп тюрлю оюнла жюрюй эдиле. Магъаналары башха болуп, бир-бирге ушагъан сёзлени ким кёп табады, аланы къысха назмучукълагъа ким тап жарашдырады деп, эришиу бардырыучу эдик. Ма ол назмучукъладан бир къауумлары:

Бир терекде эки алма,
Бирин ал, бирин а алма.

Къой орунда эки акъ къой.
Бичен сал да, ашама къой.

Мени челекчигим акъды,
Тешикчигинден суу акъды.

Ахмат эшикден шош кирди,
Аны юсю-башы кирди.

Хасан Хусейни алдады,
Хасандан Хусей алдады.

Чокъуракъ – метеке къапды.
Хасан къалачымы къапды.

Ахмат, кюзгюге бир къара,
Не затды бетингде къара?

Къазыкъны чанчханма къаргъа,
Анга къонду къара къаргъа.

Огъурлу жаз, къууатлы жаз,
Жазны алгъышлап, назму жаз.

Маммеланы Ибрагим.

Терек бахча.

Мухол элни терек бахчасы уллуду. Анда
балли, шаптал, эрик, алма битеди.

Терек бахчагъа окъуучула къарайдыла.
Ала тереклени тюплерин къазадыла, тытыр
бла акълайдыла. Кюз артында эллиле бла
бирге сабийле да тирлик жыядыла.

Соруула:

Сизни элде терек бахча бармыды?
Анга ким къарайды?

Сабан чыпчыкъ.

Сабан чыпчыкъ, сабан чыпчыкъ,
Сабанынгы тап, чыпчыкъ!
Сабанынгы сюргенме,
Ашлыкъ, зынтхы сепгенме.
Эсен барып, эсен кел,
Чоппа ташны кёре кел.

Бу сёзлени бил.

Ж а н ы у а р л а :

Буу – олень.

Доммай – зубр.

Жубран – суслик.

Жур – серна, косуля.

Къундуз – бобр.

Сурахай – жираф.

Суусар – куница.

Сюлесин – рысь.

Н а р т с ё з :

Туугъан жерингча жер болмаз,
Туугъан элингча эл болмаз.

Киштик туююлдю,
Чычхан тутса да.
Агъач – юйюдю,
Жууаш болса да.

Бёрю анга не?
Айыу да неди!
Къачмаз ол кери:
Юсю ийнеди.
Ол неди?

Ёлмезланы Мурадин.

Хасан.

Хасан бла мен къоншула болуп жашайбыз. Арабызда жаланда бир чалман барды. Къоншум бла мен уянган да бир заманда этебиз. Нек дегенде, танг иги атып да бошагынчы, Хасанланы жохар къуйрукълу хоразлары чалманнга къонуп, кючюнден келгени къадар бир къычырса, олсагъат жукъудан аязып къаласа. Тамагъы уа аллай тамакъмыды? Таза да – сырыйна! Ол бир къычырса, бирси арбазланы хоразлары да бары бирден къычырышып башлайдыла.

Элибиз тау сууну бойнунда орналыпды. Бизни элни жаны бла ётген суу ма былай жырлагъан этеди. Макъамы бир заманда да тюрленмейди, алай эрикдирмейди.

Бу жашчыкъ бла мен эрттеден танышлабыз. Эм алгъа Хасан, анасы неда аммасы болушмай, хазна кийинген да эталмаучу эди. Алай, ол жууаплы ишге юйренгенден сора уа, Хасан хар нени да билир ючюн, аллына тюшгенни чачып башлады. Ангыламагъан затын а, барып, аммагъа соруп турду. Соруула асыры кёпден, анга бир-бирде толу жууап берир орнуна урушуп да къоя эдиле.

– Хасан, башымы суугъа атарыкъ этдинг!– дей эди анасы.

– Балачыгъым, мен ол затны къайдан билейим? Келчи, андан эсе бир затчыкъ къапдырайым, ач да болгъан болурса,– дей эди амма.

– Кет былайдан! Школгъа барсанг айтырла,– деген а Хасанны атасы эди. ”Да охо, алай эсе уа,– деди Хасан кеси кесине,– хар нени да кесим кёрюп, билип башлайым”.

Атасы бла анасы ишге кетгенлей, Хасан, барып, атасыны къаламын алды. ”Муну ичинде шакъыны къалай бла къуя болурла?”– деп, къаламны ача-бура тебиреди.

Къарап-къарагъынчы кёк шакъы бек алгъа жашчыкъны кёнчегине тёгюлдю. Ызы бла Хасанны жаппа-жангы акъ кёлекчигине тамгъала тюшдюле. Ол бу затха сейир-тамаша этип бошагъынчы уа бетине да кёк шакъы жагъылды. "Энди уа не этейик?" – деп, жашчыкъ бир кесек къайгъылы болду. Тюз да ол кезиучюкде амманы ауазы да эшитилди:

– Къайдаса, балачыгъым, не къадар излетдинг кесинги! – деди амма. – Келчи теркирек, бир аламат бёрекле сакълап турадыла сени, бир аппакъ бишлакъ да.

Хасан а, столгъа барыр орнуна, къол-бет жууар къайгъыгъа киришди.

– Аперим, балачыкъ, аперим, – деди амма, къолларына жабышхан тылыны ференк бичакъ бла къыра. Алай Хасанны эслегенинде уа, къолундан бичагъы тюшюп, кеси да жукъ айталмай къалды. Нек дегенде, аны аллында сюелген жашчыкъ турушунлай бир къолан-молан жаныуаргъа ушап тура эди. Дунияда болмагъан аллай жаныуаргъа.

Амма тентирей барып, къабыргъагъа тыянды. Башы тегерек айлангандан болур эди. Сора, эс жыйып, Хасан таба атлады...

Гуртуланы Элдар.

Бу сёзлени бил:

Будай – пшеница.

Къара будай – рожь.

Кендир – конопля.

Нартюх – кукуруза.

Зынтхы – овёс.

Тары – просо.

Арпа – ячмень.

Юшча ханс – клевер.

Тары.

Тауукъ тюшю тарыды.

Алтын кибик сарыды.

Башы алгъа ийилип,

Алтынкекел къарыды.

Узгъалагъа къуюгъуз,

Къабугъун а алыгъыз.

Сары тюйчюк болгъанды,

Отха къазан салыгъыз.

Тамам иги бишгенде,

Сюзюп суун алыгъыз,

Ийлеп, чулгъап, басталап,

Табакълагъа салыгъыз.

Шахмурзаланы Саид.

АЯЗЧЫКЪ.

Бир эрттенликде тереземи аязчыкъ къакъды. Къакъды да, анам эшитмезча, шыбырдады:

– Тур, бираз ойнайыкъ!

Мен терк окъуна кийинип, эшикге чыкъдым. Аязчыгъ' а тереклени башында учуп бара эди. Къанатлары бла тереклени жашил чапыракъларын дыгъыл этдире. Чапыракъла уа:

– Кёремисе аны! Ол хыпыярны! Ол къылыкъсызны! – деп, уруша эдиле.

Андан ары аязчыкъ суу таба къууулуп кетди. Мен да аны ызындан чапдым. Къагъыт кемечигими ашыгъып баргъан суучукъгъа бошладым да:

– Кёргюзтчю энди ойнай билгенинги! – деп, аязчыкъны къозутдум.

Ол а чаба эди, кемечикни, ызындан жетип, тюрте эди, сюре эди. Артха айланып, манга:

– Кёремисе, мен къалай ойнайма! Кёремисе?! – деп кюле эди.

Къарт къаргъа.

– Мен сизге, сабийле, бюгюн хапарны айыуланы, бёрюлени юслеринден угъай, къаргъаланы юслеринден айтырыкъма, – деп башлады Жарахмат-аппа. – Къарайма дe-сенг, къарай, кёре да билсенг, бизни хар бирибиз хар кюнде да сейирлик затлагъа тюбей, аланы кёре турабыз. Сиз гитчеликден окъуна табийгъатны ариулугъун, жаныуарланы кылыкъларын билирге, кёрюрге юренип башларгъа керексиз...

Мындан алгъаракъда, орамда келе тургъанлай, юч-тёрт къаргъа, жолдан арлакъдагы бир багушну къатында бир затны те-

герегинден алып, аны бурунлары бла кьагьып-кьагьып кёре, ашаргьа кюреше тургъанларын кёрдюм. Была не зат, не ашарыкь тапхан болурла деп, эс буруп кьарадым. Ала, кьадалып, кьагьып кюрешген зат ётмекни кьатхан гиряхы болгъанын эследим.

Алагьа кьарап, бир кесек мычыдым. Кьаргьала, не бек кюрешдиле эсе да, гиряхдан, баям, хайыр алалмазлыкьлары ангыладыла, аны кьойдула. Багушну бирси жанына ётдюле да, башха затланы чучхуй, кьармай башладыла.

Кьаргьала ётмек гиряхны кьагьаргьа, ашаргьа кюреше туруп, арлагьыракьда тургъан бир кьаргьа аланы кьатларына келмей, алай сагьайып, алагьа кьарап тургъанын кёрдюм. Бу кьаргьа, эшта да жашауу келгенледен болур эди: муну тюгю, кьанаты да, бирсиленича, алай сыйдам, жылтырауукь туююлдю, "юсю-башы" тозураяракь кёрюнеди. Жюрюгени, атлагъаны, ашха узалгъаны да аны бирсиледен эсе сабырыракьды. Муну халында ашыгьышлыкь, сухулукь да эсленмейди.

Жаш кьаргьала, ётмек гиряхдан хайыр алалмай, арлакьчыкьгьа кетгенлей, кьарт

МАЛКЪАРТИЛ

1. Суратха къара. Юч сёзден айтым къура. Ол айтымгъа атасына деген сёзню кьош.

Энди къаллай айтым болду?

2. Жаз.

Биз окъуй эи жаза билебиз.

3. Окъу.

Къар, буз да къачады.

Жер бетин ачады.

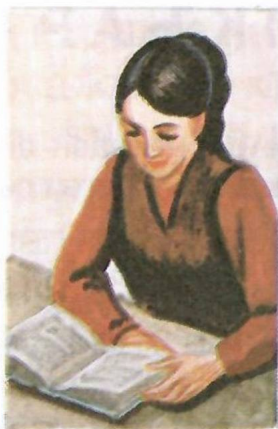
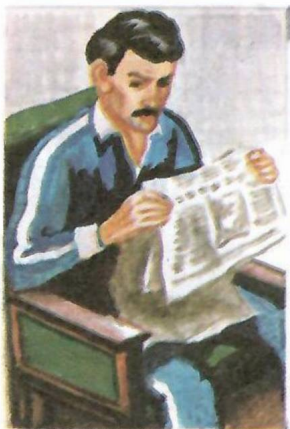
Кюн созулады.

Ол къачан болады?

Элберде нени юсюнден айтылады? Анда ненча айтым барды? Ахыр эки айтымны жаз. Биринчи айтымда ненча сёз барды? Экинчи айтымда ненча сёз барды?

**ЭСИНГДЕ
ТУТ!**

**Айтым бир толу оюмну бил-
диреди. Айтым сёзледен
къуралады.**

4. Суратлагъа къара. Ким не окъугъанын айт.

Керекли сёзле: журнал, газет, китап.

5. Жаз:

Анам китап окъуйду.

Айтымны биринчи сёзю къаллай харф бла башланып жазылады?

**ЭСИНГДЕ
ТУТ!**

Айтымны биринчи сёзю уллу харф бла башланып жазылады. Айтымны ахырында не точка, не соруу белги, не да кётюрюу белги салынады.

6. Суратлагъа къара. Битимлени атларын айт. Ол сёзледе ненча таууш болгъанын тохташдыр.

7. Сёзлени окъу:

Ана, тирмен, атлы, кёгет, сирнек.

Сёзледе ненчашар таууш санадынг? Эки тауушлу сёзле айт.

8. Жаз:

Азамат китап алды.

**ЭСИНГДЕ
ТУТ!**

**Биз тауушланы эшитебиз,
айтабыз, харфланы уа
окъуйбуз, жазабыз.**

9. Сёзлени окъу:

Ынна, аппа, къыппа, Кёккёз.

10. Сёзлени окъу:

От, алма, ыз, къадау, ата, мектеп, бахча,
жерк, бёрк, къой.

Сёзлени дефтеринге бу халда: алгъа эки, ызы бла юч,
тёрт, беш, алты тауушлуларын кёчюр.
Сёзлени харфларын сана.

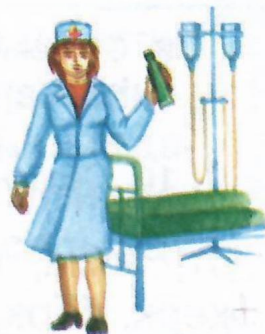
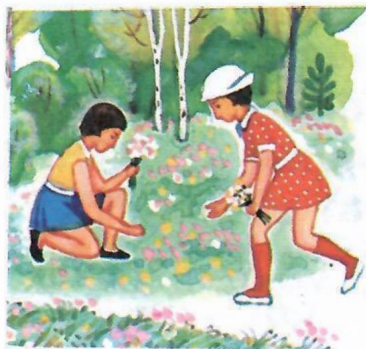
**ЭСИНГДЕ
ТУТ!**

**Басхыч, ачхычла, бычхы,
басха**

11. Жаз:

Жауун жаууп тебиреди.

12. Суратлагъа къара, ким не ишлегенин айт.

13. Сёзлени жаз:

Къая, желим, кюзгю, терезе, кёгюрчюн,
ийнеле, сибиртги.

Сёздеде ачыкъ тауушланы кёргюзтген харфланы тю-
плерин ызла.

14. Сёзлени окъу:

Узун, бурун, кёз, отун, чалгъы, гылын,
шаптал.

Алада ачыкъ тауушланы тап.

**ЭСИНГДЕ
ТУТ!**

**Ачыкъ тауушла жаланда
ауаз бла къураладыла. Ала-
ны айта туруп, хауа чырмау-
суз, эркин чыгъады.**

**Хар ачыкъ таууш кеси бёлюм
къурайды. Ачыкъ тауушла-
ны белгилеген харфла бы-
ладыла:**

а, о, у, ы, и, е, ё, э, ю, я.

15. Жаз:

Къышда къар жауады, сууукъ болады.

**ЭСИНГДЕ
ТУТ!**

Сууукъ, жууукъ, дууу.

16. Сёзлени окъу:

Тала, тылы, готон, гургун, адам.

Сёздеде ачыкъ таушланы къалай айтылгъанларына эс бур.

**ЭСИНГДЕ
ТУТ!**

**А, О, Ы, У харфла белгилеген
ачыкъ таушла базыкъ ай-
тыладыла.**

17. Сёзлени жаз:

Къонакъ, бешик, къызыл, илипин, сенгирчге, къуш, сауут, арбаз.

Базыкъ ачыкъланы кёргюзтген харфланы тюплерин ызла.

18. Сёзлени окъу:

Кирит, юзмез, метеке, ёгюз, гёген, кёкен, сюрме, гюрбежи.

Ачыкъ таушла бу сёздеде къалай айтыладыла?

**ЭСИНГДЕ
ТУТ!**

**Э(Е), И, Ё, Ю харфла белги-
леген ачыкъ тауушла назик
айтыладыла.**

19. Сёзлени жаз:

Чибижи, тамыр, тешик, шинтик, кётюрт-
ме, ючюнчю, алтынчы, сыйдам, зыбыр, кёк-
сюл.

Базыкъ ачыкъланы тюплерин ызла.

20. Сёзлени дефтеринге жаз:

Салам, сейир, Теберди, ненча, мияла,
Илкерле, чырайлы, назик, сай, кёзлюкле.

Назик ачыкъланы тюплерин ызла.

21.

9*

131

Суратлагъа эслеп къара. Ким не ишлейди? Бу сёзледен кёлден айтымла къура.

Къызчыкъ, танала, урчукъ, ынна, жашчыкъ, кютеди, суу, келтиреди, ийиреди.

22. Жаз:

Ынна урчукъ ийиреди.

Къысыкъланы тюплерин ызла.

23. *Урчукъ, келтиреди, танала, жашчыкъ* деген сёзлени кесгин айт. Бу сёздеде къысыкъ тауушланы айыр.

**ЭСИНГДЕ
ТУТ!**

Къысыкъ таууш дауур бла айтылады. Къысыкъланы айта туруп, хауа ауузда чырмаулагъа тюбейди. Къысыкъланы белгилеген харфла: *с, з, п, б, т, д, к, г, къ, гъ, ч, ш, ж, ф, в, х, ц, щ, л, м, н, нг, р, й, у.*

24. Не зат къалай къычыргъаныны юсюнден айтымла къурап жаз:

чыпчыкъ	улуду.
бёрю	къангкъылдайды.
тауукъ	чюуюлдейди.

Сёздеде кысыкъ тауушланы кёргюзтген харфланы тюплерин ызла.

25. Эки тизгинде харфла бла белгиленген тауушланы нёгерлери бла айт:

б	в	г	гъ	д	з	ж
↑	↓	↓	↓	↓	↓	↓
п	ф	к	къ	т	с	ш

Тауушланы къайсысы тунакы айтылады, къайсысы зынгырдауукъ?

26. Сёзлени тенглешдирип окъу. Бу сёзлени бир-бирден къайсы тауушла айырадыла? Аланы къайсысы зынгырдауукъ, къайсысы тунакыды?

пил – бил	тау – дау	зал – сал
гюл – кюл	жал – чал	жай – шай

**ЭСИНГДЕ
ТУТ!**

Тунакы кысыкъ тауушла ауазсыз айтыладыла: *n, ф, к, къ, т, с, ш, ч, х, ц, щ.*

Бир кѡаум зынгырдаукъ тауушланы тунакы нѣгерле-ри барды:

б	в	г	гъ	д	з	ж
п	ф	к	къ	т	с	ш

Зынгырдаукъ кѡысыкъ тауушла ауаз бла айтыладыла:

б, в, г, гъ, д, з, ж, л, м, н, нг, р, й, у.

27. Сѣзлени бѣлюмлеге юлешип, окъу. Дефтеринге кѣчюр. Ачыкъ тауушланы белгилеген харфланы тюплерин ызла.

Китап, сибиртки, салкъын, Башир, Мусса, Исса, чаначыкъла.

28. Окъу.

Кѡа-лай шош-луку бар-ды

бю-гюн бах-ча-да,

Те-рек-ле хар сѣ-зю-мю а-нгы-ла-гъан,

Ала манга шош болуп тынгылагъан

Кибик, кѡарайма алагъа ахшамда.

Кѡулий Кѡайсын.

Биринчи тизгинни дефтеринге кѣчюр. Хар сѣзде ненча ачыкъ таууш барды, ненча бѣлюм барды?

**ЭСИНГДЕ
ТУТ!**

**Сѣзде ненча ачыкъ таууш
болса, анча бѣлюм болады.**

29. Назмуну эс буруп окъу. Жаланда эки бѣлюмден къралгъан сѣзлени дефтеринге жаз:

Бирден биреу,
экиден эгеу,
ючден ючгюл,
тѣртден тѣртгюл,
бешден бешик,
алтыдан ашыкъ,
жетиден къашыкъ,
сегизден сенек,
тогъуздан токъмакъ,
ондан оймакъ,
абил билим,
чыкъсын тилинг!

30. Сѣзлени бѣлюмлеге бѣлюп жаз. Ачыкъланы тюрлерин ызла.

Кырдык, сексен, окъуучу, элия, чыбыкъ,
кѣрдюм, кесди, атылды.

31. Айтымны сөзлерин бөлүмлөгө бөле жаз:

Тайчыкь анасын эмеди.

32. Окью:

Гошаях, Саният, Налжан, Наууш, Малика, Зулейха, Зайнаф, Лейля.

Юч бөлүмлю атланы бөлүмлөгө бөлүп, дефтеринге кечюр.

**ЭСИНГДЕ
ТУТ!**

Сөзлени бир тизгинден бир тизгинге бөлүмлөгө кере кечюредиле:

сир-нек, сир-нек-ле-ни.

Айтымны жаз:

Бизни класс жазыкыды.

**ЭСИНГДЕ
ТУТ!**

Сөзлени кечюргенде бир харфны тизгинде кьояргья не да жангы тизгинге кечюрюрге жарамайды.

33. Айтымны окъу. Аны сёзлерин бёлюмлеге бёле жаз.

Фатимат дерсге хазырланады.

**ЭСИНГДЕ
ТУТ!**

**Сёзню бир бёлюмю къал-
гъан бёлюмледен эсе кюч-
люрек, созуларакъ айтыла-
ды. Ол бёлюмге б а с ы м л ы
бёлюм дейдиле.**

34. Сёзлени окъу, басымлы бёлюмлени белгиле:

Къанга, карандаш, къалам, окъуучу, устаз,
баргъанды, келеди.

35. Сёзлеге басымны белгисин сала жаз:

Терек, элек, эшик, бишлакъ, жаныуар, ки-
тапны, артмакъ, сакъла, алма, сындырма, бюкле-
ме, жыртма, сюрме.

**ЭСИНГДЕ
ТУТ!**

**Къанга, сындырма, сакъла,
къалам.**

36. Сен нёгерлеринги – бир ненча жашчыкыны, кызычыкыны атларын айт. Суратланы туюплеринде атланы окуу.

Алим Азрет Сафар Лейля Айшат

37. Тенглеринги атларын жаз. Бу атланы да дефтери-нге кёчюр:

Хамзат
Лейля
Ахмат
Мариям

Асхат
Нюржан
Азамат
Аслижан

Музафар
Асият
Орусбий
Назиля

38. Айтымланы окуу эм жаз; жер, суу, тау атланы туюплерин ызла. Ала кыяллай харф бла жазылып башланадыла?

Малкыарны беш тары – Малкыар, Холам, Чегем, Бахсан, Балыкы. Бу тарланы ичи бла

беш черек саркъады – Черек, Холам-Черек, Чегем, Бахсан, Балыкъ. Бахсан суу Минги Тауну тѣппесинден эрип келген тамычыладан къуралады.

39. Айтымланы окъу, сора жаз. Адам, жаныуар атланы тюплерин ызла.

Муслимни итини аты Таларды. Шахимни итини аты Тулпарды. Бойнакъ Тулпарны къууду, Талар алагъа чапды. Муслим бла Шахим итлени къыйналып айырдыла.

40. Окъу.

Бизни юйюр.

Мен Батчаланы Сакинатма. Атам Абукайны жашы Масхутду. Анамы аты Назиляды. Анам Этезланы Жетерни къызыды.

**ЭСИНГДЕ
ТУТ!**

Адамланы атлары, аталарыны атлары, тукъумлары, хайыуанланы, жаныуарланы энчи атлары уллу харфдан башланып жазыладыла.

41. Окъу. Бир къауум сёз уллу харфдан башланып нек жазылады?

Биз Семенланы Исмаилны, Мёчюланы Кязимни, Къулийланы Къайсынны, Мокъаланы Магометни, Зумакъулланы Танзиляны назмуларын окъугъанбыз. Назмуланы бизни классда Ханафий, Зухура, Мухтар, Мариям, Салийхат, Хасан уста окъуйдула.

42. Устазынги атын, тукъумун жаз.

43. Бу сёзледен айтымла къура:

Сюеди, топ, ойнаркъа, гитче, бек, Баширчик; Ата журтубузну, сюебиз, биз; тюкенде, сатылады, къумач.

Айтымланы жаз.

44. "Мени тенглерим" деген аты бла хапар жарашдыр. Хапарда окъуучуланы атларын, тукъумларын да айт.

тюз жаз:

ИССИ ИССА СЮЕБИЗ

Азбукада графика белгилени юсюнден

Окьюуну эм жазыуну дерслеринде быллай кёрюмдюлю тыян-чакъла – схемала хайырланыладыла.

1.

Айтымла бла анга кирген сёзле;

2. сёз;

3. бёлюмню чеги, сёзде бёлюмлени саны;

4. сёзде басымны белгиси;

5. бёлюм;

6. (къысыкъ + ачыкъ) бёлюм;

ма

(ачыкъ + къысыкъ) бёлюм;

7. ат

харфланы окъургъа хазырлаучу заманда тауушну белгиси;

8.

ачыкъ таууш;

9.

къысыкъ таууш.

Учебное издание

**Будаев Ахмат Жунусович
Биттирова Тамара Шамшудиновна**

БУКВАРЬ

Для сельских школ

На балкарском языке

Заведующий редакцией *М. Х. Табаксоев*

Редактор *З. К. Гуртуева*

Художник *В. С. Орленко*

Художник-редактор *Ю. М. Алиев*

Технический редактор *Н. М. Мокаева*

Корректор *М. М. Ульбашева*

Лицензия ИД 05895 от 21.09.01

Подписано к печати 05.04.04. Формат 70x90^{1/16}. Бумага
офсетная № 1. Гарнитура Arial Cyr. Печать офсетная. Усл. п. л. 10,53
+ 0,22 вкл. + 0,29 форзац. Уч.-изд. л. 9,2 + 0,23 вкл. + 0,49 форзац.
Тираж 1000 экз. Заказ № 75

ГП КБР «Издательство «Эльбрус»
Нальчик, ул. Адмирала Головки, 6

ГП КБР «Республиканский полиграфкомбинат им. Революции 1905 года»
Мининформпечати КБР
Нальчик, пр. Ленина, 33

12-
Аа Бб Вв Гг Гъгъ

Зз Ии й Кк Къкъ

Оо Пп Рр Сс Тт

Чч Шш Щщ ъ ы

ао уыя лмннг р й б в

эёюи е

|||
|||
ъ ь

|||
|||
п ф

Гъгъ Дд Ее Ёё Жж

Къкъ Лл Мм Нн Нгнг

Тт Уу Фф Хх Цц

ь ы ь Ээ Юю Яя

й б в г гъ д ж ж з

п ф к къ т ш ч с х ц щ

НАЛЬЧИК · «ЭЛЬБРУС» · 2004